

Reşat Nuri Güntekin'in Damga Romanına Felsefi Bir Yaklaşım: "Kant'ın Ahlâk Yasası Önünde İffet"

A Philosophical Approach to Reşat Nuri Güntekin's Damga: İffet against Kant's Moral Law

Yasemin Alper¹

ÖZET

İyi ve kötü, evrensel ahlâk ölçütlerini belirleyen temel kavramlardır. Ancak iyi ve kötünün sınırlarını belirlemek kolay olmadığı gibi kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişen bir iyi ve kötü algısından söz edilebilir. Kant'a göre iyi, insanın eylemlerinin arkasındaki iyi niyete dayanır ve iyi niyet, yalnızca aklın iyi olduğunu bildiği şeyi seçme yetisidir. İyi niyetin koşulu, niyetin ve eylemin ödev olduğu için yapılmasıdır. Ödev de tüm kişiler için evrensel olarak bağlayıcı olan bir yasaya itaat şeklinde kabul edilir. Kant'ın sözünü ettiği bu yasa, ahlâk yasasıdır. Ahlâk yasası, insanın nasıl davranması gerektiğini bildirmez. Bu nedenle yasa, tüm insanlar için geçerli olabilecek maksimler (ilke) içermelidir. Kişinin maksimi, evrensel değerde ve kendi başına bir amaç niteliğindeyse ahlâkidir ve ahlâk yasasına uygundur. Niyet ve irade etkileşimi sonucunda ortaya çıkan iyi ve kötü eylemler, edebiyatın da konusudur. Çalışmada, Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* romanı kahramanı İffet'in niyet ve eylemleri; Kant'ın ahlâk anlayışının temel unsurlarından olan iyi niyet, iyi irade, vicdanî ahlâk, maksim gibi kavramlar üzerinden Kant'ın ahlâk yasasına göre sorgulanır. Evrensel bir ödev ahlâkını savunan Kant'ın ahlâk yasasını, İffet karakteriyle somutlaştırılan olaylar üzerinden okuma ve anlama yaklaşımları edebiyat ve felsefe disiplinlerinin müşterekliği bağlamında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Ahlâk Yasası, Reşat Nuri Güntekin, *Damga*

ABSTRACT

Good and bad are basic concepts that determine universal moral criteria. However, although it may be easy to learn the boundaries of good and bad for oneself, the perception of good and bad may still vary from person to person. According to Kant, good is based on good intentions in human actions, and a good intention requires choosing only what is known to be good. The condition of good faith is that the intention and the action are done because it is a duty. Duty is obedience to a law that is universally binding for all people. The law that Kant speaks of is the moral law. Such a moral code does not imply anything specific for how a person should behave. However, it should contain maxims (life principles) for all people. If the maxim of a person is of universal value and is an end in itself, it is moral, and it conforms to the moral law. The good and bad actions that occur in communication of intention and will are also subject of literature. In this study, the intentions and actions of İffet, the hero of Reşat Nuri Güntekin's *Damga* are investigated in relation to Kant's moral law, using concepts, such as goodwill, conscientious morality, and maxims, which are the basic elements of Kant's understanding of morality. Kant's ethical laws, describing a universal duty for duty, and his approach to understand and to comprehend the events that occur to the character of İffet are important in the context of the commonality of the disciplines of literature and philosophy.

Keywords: Kant, moral law, Reşat Nuri Güntekin, *Damga*

¹Dr., Bağımsız araştırmacı, Ankara, Türkiye

ORCID: Y.A. 0000-0001-7640-2696

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yasemin Alper,

Bağımsız araştırmacı, Ankara, Türkiye

E-mail: yaseminalper16@gmail.com

Başvuru/Submitted: 04.05.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested: 11.06.2021

Son Revizyon/Last Revision Received: 16.06.2021

Kabul/Accepted: 25.07.2021

Online Yayın/Published Online: 31.08.2021

Atıf/Citation:

Alper, Y. (2021). Reşat Nuri Güntekin'in *Damga*

romanına felsefi bir yaklaşım: "Kant'ın ahlâk

yasası önünde iffet". *TUDED*, 61(2), 511-539.

<https://doi.org/10.26650/TUDED2021-908810>

EXTENDED ABSTRACT

Reşat Nuri reflects many types of people in a society through his work. İffet, the hero of Güntekin's *Damga*, is someone who the author considers an honest person in a society infested with corruption and immorality of different types. His behavior does not conform to the norms of the self-centered lifestyle that prevails in almost every layer of a society. İffet does not prioritize himself, and he cares about things outside of himself and seeks to bring benefit to his position. However, in the novel, inconsistencies are observed in his behavior owing to negative events that have been in his subconscious since childhood. These events begin to confront İffet with the devastating consequences of his excessive indulgence in his own decisions. In this fiction, Güntekin reveals the attitudes, motions of the soul, and dilemmas of his hero İffet in the face of events and enables the readers to form opinions about the morality of his hero.

İffet saves Vedia, a woman with whom he is having a love affair, with an impulsive decision and at the cost of stigmatizing himself. This decision was rooted in his tendency to sacrifice himself, which was attributed to his subconscious mind, rooted in his childhood, and it was not a decision made on the absolute command of his mind. Because this decision was based on experience, İffet was acting against a moral law.

İffet argues against becoming a lawyer by citing the fact of his legal punishment as part of his own maxim. However, this maxim is not eligible for a legitimate or general law, as it does not have a universal criterion applicable to everyone. If İffet's thought had been accepted as a maxim, someone sentenced for a crime would not be able to work in any job regardless of whether or not he had the skills. This approach is universally contrary to human nature and the entire human experience. Therefore, İffet could not be a legislator in Kant's kingdom of ends with this maxim, as it contradicts the universal principles of moral law.

In another case, İffet saves a fallen woman from the environment she is living in and ensures that she is safe next to him. In return, he expects the woman to worship him like a deity. It is not possible to speak of the consciousness of moral law and duty under the guidance of these tendencies and desires. İffet, who intends to resurrect a woman whose honor and dignity have been violated and whom he sought to save using her ashes, dreams of becoming a respectable person in society again. Good intentions and actions, aimed at establishing human dignity, are undoubtedly among the aims of the moral law. In fact, goodwill is like a gem that carries its own value, and there is nothing in the universe that can be considered good other than goodwill. However, the slightest expectation or interest from intentions and actions means contradicting the principles of moral law. Good and bad actions that emerge as a result of the interaction of intention and will are also the subject of literature. The intentions and actions of İffet can be questioned in relation to Kant's moral law using concepts, such as goodwill, conscientious morality, and maxims, which are among the basic elements of Kant's understanding of ethics.

According to Kant, the human is the subject and subject of mind, moral decisions, and setting one's purpose. What adds value to people and gains the dignity of being human is

to act in accordance with the moral law. Despite the long-term misery he has gone through, İffet avoids all the bad roads, although he eventually gets involved in illegal affairs owing to financial need. In the illegal environment, he acts with the intention of doing good to people and takes several virtuous actions that are suitable for duty. He does not use his interests, at least in terms of obtaining material benefit. This feature of him is valuable next to people who do not care about moral values such as chastity honor and dignity. However, according to Kant, not every action suitable for duty has a moral value. In Kant's eyes, if duty is fulfilled out of respect for the law, good intentions and morality come to pass. İffet is not good as judged by Kant's moral law, as he does not carry out his actions with a sense of duty, although he does do much that is appropriate to the task.

As the hero of the novel, his effort to turn toward goodness and to be subject to the moral law is perceived. The biggest obstacle to this positive orientation is his society, which stigmatizes people for acting with pragmatic and egocentric tendencies, with feelings that people have difficulty controlling.

Giriş

İnsanın benliğine iyi mi yoksa kötü mü hâkimdir? sorusuna yönelik pek çok araştırma ve sorgulama yapılmış; sonuç olarak insanın ahlâkî doğasının iyi ya da kötü olduğu, dört ihtimal dairesinde değerlendirilmiştir. Bunların ilki insanın *iyi*¹ olduğu, ikincisi de *kötü*² olduğu savıdır. Baştaki iki görüşü savunanlar, *insanın doğuştan iyi ya da kötü*³ye yatkın olduğunu ileri sürerler. İnsanın zaman içerisinde birtakım nedenlerle suç işleyerek kötü ya da doğasındaki kötü eğilimlerle savaşıyor iyi insan hâline gelebileceğini düşünürler.. Sözü edilen iki iddianın doğruluğu hakkında yeterli kanıt yoktur. Üçüncü görüşe göre *insan, ne iyi ne de kötüdür*. İnsan, dünyaya yansız/tarafsız olarak gelir. Sözelimi yeni doğan bir bebek ahlâkî bir yapıda değerlendirilemez. Bebek büyüdükçe bulunduğu ortamda ahlâkî bir varlık olarak iyi veya kötü biri hâline gelebilir, yani ne yalnızca iyi ne de kötüdür. Dördüncü ve son görüş *insanın hem iyi hem de kötü olduğudur*. Bu bağlamda edebiyat tarihine bakıldığında eserlerde yalnızca iyi ve kötü karakterlere rastlansa da gerçek yaşamda, şayet ahlâkî vicdana sahip insanlardan söz edilecekse insan, *hem iyi hem de kötü* olabilir (Svendsen, 2018, s. 90-95).

İnsan, genellikle kendisinin *iyi* olup olmadığının farkına varamadığı gibi *iyi kavramı* da çoğu zaman subjektif bir yaklaşımla ele alınır (Kant, 2002, s. 8). Bu kavramları derinlemesine sorgulamaya çalışan Kant, iyi ve kötünün özünün eylemin niyetinde ve yönelmesinde aranması gerektiğini düşünür. Kant'a göre bir niyet etiği olarak adlandırılacak olan bu niyet *iyi niyet* (Heimsoeth, 2007, s. 122). Hatta evrende *iyi bir isteme*⁴den yani *iyi niyetten* başka iyi sayılabilecek hiçbir şey yoktur. İnsana ait olan ve adı ister anlama yetisi ister zekâ olarak adlandırılınsın; düşünce, doğuştan gelen yetenekler, cesaret, kararlılık gibi mizaç özellikleri şüphesiz iyidir ve istemeye

- 1 Platon'un ideal merdivenin en üst noktasında "iyi" bulunur ve Platon'a göre "iyi", "idealının ideası"dır. Ölçülü, dengeli, kendi kendine yeter olma bir şeyin iyi olması için gereklidir. Erdemli, doğru, akıllı olmak da "iyi"dir. O hâlde "iyi", yukarıda sözü edilen bütün bu özelliklerin doğru karışımını sağlayan şeydir. Tüm bunları içine alan bir yaşam biçimidir. Böylesi bir yaşam ancak ölçülü ve dengelidir yani "iyi"dir veya "iyi", böyle bir yaşamdır (Kuçuradi, 2013, s. 83). "İyi", bir sıfat olarak "iyinin yüklendiği şey" anlamına gelmektedir. Ancak iyi teriminin birbirinden farklı kullanımları bulunmaktadır. Bunlar: 1. Bir değneğin kaldrâç görevinde kullanılarak herhangi bir iş için sağlayacağı yarar düşünüldüğünde iyiden söz edilebilir. 2. Bir amaca ulaşabilmek maksadıyla zorunlu veya gerekli olan bir yola da iyi denebilir. Senede iki kere dışçıye gitmenin iyi fikir olması misalinde olduğu gibi. 3. Doğal güzellikleri veya sanat eserlerini seyreden kişinin iyi bir tecrübe edinmesi anlamında iyiden bahsedilebilir. Dolayısıyla aynı şeyin birden fazla anlamda iyi olabilmesi mümkün olduğu gibi bir şey bir açıdan iyi iken bir başka açıdan da kötü olabilir. Ki dışçıye gitmek özünde kötü, yöntem açısından iyidir. Sonuç olarak bir fiil, içsel olarak iyi, ahlâkî olarak kötü; ahlâkî olarak iyi, içsel olarak kötü olabilir (Frankena, 2007, s. 149-153).
- 2 İnsanın özünde kötü olduğuna dair inanç, Batı'da Augustinus'un ilk günah öğretisinde geliştirilir. Bu öğreti, uzun bir geleneği şekillendirir. "İnsanın yüreğinin eğilimi gençliğinden itibaren kötüdür" şeklindeki bu öğreti, insanların düşünce dünyası üzerinde etkisini sürdürmüştür. Augustinus'un antropolojisinin temelini oluşturan rasyonel bir bireyin çıkarlarını ön planda tutmaya dayalı fikri, hem Machiavelli hem de Hobbes felsefelerini oluşturmuştur. Ayrıca Kant'ın insanın kötülüğü tercihi konusunda akılcı bir teori geliştirme teşebbüsü, yine Augustinus'tan izler taşımaktadır (Svendsen, 2018, s. 90).
- 3 Hümanist ahlâk anlayışını savunanlar, insanın doğuştan kötü olduğunu kabul etmezler, aksine insan tabiatının iyi olduğu konusu üzerinde dururlar. Hümanist ahlâkın savunucularına göre insan, iyiyi kötüden ayırabilir ve aklın gerektirdiği yönde hareket edebilir (Fromm, 1994, s. 241).
- 4 Almancada günlük dilde "gutewille"nin karşılığında kullanılan bu terim "iyi irade (isteme)"dir. Türkçede bu tanımlamaya en yakın ifade "iyi niyet"tir (Heimsoeth, 2007, s. 122).

değerdir. Zenginlik, onur, güçlülük, sağlık, kendi hâlimden memnun olma, mutluluk insana cesaret verse de ruhsal açıdan insanı etkileyen bu unsurlar, iyi bir istemenin olmadığı bir yerde insanı cüretkâr ve sınır tanımaz kılar. O hâlde; mutlu olmaya yaraşır olmanın koşulsuz şartı, yine *iyi niyet*tir (Kant, 2002, s. 8). Mutluluğu amaçlayarak ona ulaşma isteği, ahlâk varlığı ile ilgili değildir. Üstelik insanın maddî hedeflere ulaşması da iyi bir şeydir (Heimsoeth, 2007, s. 121). Ancak eğilimler alanının tamamını temsil eden mutluluk kavramı, Kant'a göre *en yüksek iyi* değildir. Çünkü yalnızca mutluluk için uğraşan insanın iradesi her zaman bağlıdır. Gerçek anlamda özgür değildir. Oysaki kâinata *sonsuz iyi* olarak ifade edilebilecek yegâne şey, *iyi niyet*tir. Çünkü *iyi niyet*, insanın kendisini ahlâklı olma haysiyetini üzerinde bulunduran bir varlık olarak görmesine dayanan bir iradedir (2007, s. 140-141).

Aynı zamanda iyi bir iradeden başka bir şarta bağlı olmayan iyi hiçbir şey yoktur. Zenginlik, sağlık veya akıl, sadece istikametinde kullanıldıkları takdirde iyi iken iyi irade/iyi niyet daima iyidir (MacIntyre, 2001, s. 219). *İyi niyet*, yalnızca *isteme* olarak tek başına iyidir ve tüm kıymetini kendinde taşıyan bir mücevher gibidir. İyi niyetin kıymeti, eylemin herhangi bir amaca ulaşmasından ya da başardıklarından dolayı değildir. İyi niyetin gücü, hiçbir şey başarmaya elverirse ve sırf bir dilek olarak kalsa dahi yüksek değere sahiptir (Kant, s. 2002, s. 9). Kant, eylemi yapan kişinin henüz eylemin başlangıcından itibaren fiilî olarak yaptıklarından çok eylemi gerçekleştirenin iradesine, bu iradeyi harekete geçiren etkenlere ve niyetine dikkat kesilir. Durum böyleyken hangi etkenler ve niyetler, iyi iradeyi *iyi* kılmaktadır? Bunun yanıtı; iyi iradenin tek etkeni ya da güdüsü, *verilen ödevi salt yapmak için yapmak olmalıdır*. Burada sonucun ne olduğunun herhangi bir önemi yoktur. *İyi irade/iyi niyet*, her ne yapmaya niyet ederse etsin yine *ödevi olduğu için* niyetlenir. Ödev, tüm gerçek varlıklar için evrensel olarak bağlayıcı olan bir yasaya itaat şeklinde kabul edilir (MacIntyre, 2001, s. 219-220). Kant'ın sözünü ettiği işbu yasa, *ahlâk yasasıdır*. Ahlâk yasası, soyut bir yasa değildir. Kant'a göre ahlâk yasası, insanlar arasında bağ kuran, insana şekil veren, insanın içinde duyumsamasıyla yücelen ve görkemine doyumlamayacak bir yasadır (Heimsoeth, 2007, s. 132; Kant, 2002, s. 17). Öte yandan istemenin kendisiyle çatışmayacağı tek şart da insanın yasa olarak genel olmasını arzulayabileceği *maxime/maksim*⁵e yani bir ilkeye göre hareket etmesidir. Maksimi genel bir yasa yapıldığında insan, kendisiyle çatışmaz. Bu nedenle *iyi niyet* sahibinin kötü olması mümkün değildir. Nitekim Kant, “Her akıl sahibi varlıkla ilişkisinde öyle eylemde bulun ki, o, senin maksiminde aynı zamanda kendisi amaç olarak bulunsun.” ilkesinde belirttiği üzere akıl sahibi her varlığın yasalar ne olursa olsun tüm yasalarla ilgili olarak kişinin kendisini bir yasa koyucu olarak görmesini ister. Çünkü kişinin kendisine bir amaç özelliği kazandıran, maksimlerinin genel yasa olmaya elverişliliğidir (2002, s. 54-55). Somut bir şekilde ifade etmek gerekirse insanın yalnızca kendi mutluluğu, istemenin temel

5 Kant'a göre maksim, istemenin öznel ilkesidir (Kant, 2002, s. 16); Örneğin; ün kazanmayı istemek, herkes tarafından beğenilmek için yapılan eylemlerin maksimidir. Her ne kadar maksim, istemedeki öznel niyeti ifade etse de tüm insanları kapsayan bir genişliğe erişebilir ve bir yasaya dönüştürülebilir. Bu yönüyle maksim, insanın öznel arzularından, taleplerinden insanlar arasındaki ilişki ve irtibatlara yükseltilmiş olur (Heimsoeth, 2007, s. 127). Maksim sözcüğü kimi kaynaklarda maxim, kimisinde de maksim olarak geçmektedir. Çalışmada maksim olarak kullanımı uygun görülmüştür.

nedeni hâline gelirse ahlâklılık ilkesiyle tamamen çelişir. İnsanın mutluluğu, başkalarının mutluluğunu da kapsadığı takdirde nesnel ve pratik bir yasa hâline dönüşebilir. Ancak her insanın yargısı, kendisi gibi değişken olduğu için mutluluk ilkesi evrensel kurallar oluşturamaz. Buna karşılık *ahlâklılık*⁶ ilkesinin sınırları, sıradan bir insanın anlayabileceği açıklıktadır. Ahlâk yasasında yükümlü olunan "şey/ödev"⁷; herkes için yalın bir biçimdedir. Bu yalınlık içerisinde ahlâk yasası kendisine uyulmasını buyurur ancak bu yasanın dışında olan "herkes kendini mutlu kılmalı" gibi bir buyruk, insanın kendiliğinden istediği bir şey olduğundan buyrulamaz (Kant, 1999, s. 40-43). İnsanın gereksinimlerle dolu olan varlığı, onu mutluluğu amaçlamaya yönlendirir. Ancak insan için olması gereken; *mutluluğa yaraşır olmaya gereksinmedir*. Kant'a göre insanın sunduğu, ortaya koyduğu yararlar ve iyiyi istemesine mukabil, onun kendi mutluluğunu talep etme hakkı vardır. Bu talep, salt pratik aklın ödevidir ve insanı *en yüksek iyi*⁸yi istemeye zorlar. İnsanın isteklerini yerine getirmek istemesi, eğilimlerine uyması, doğaya bağlı yönünden kaynaklanmaktadır. İnsanın bu yönü, gereklidir ve ondan, mutluluğa yaraşır olmasını istediği gibi başkalarının mutluluğunu arzulamasını da buyurur. Demek ki salt pratik akla göre nihaî noktada, erdemle mutluluğun ahenk içinde olması gerekir (Heimsoeth, 2007, s. 141-143). Kant'a göre (1999, s. 139-141) erdem de insanın erişebileceği her çeşit ahlâksal yetkinliktir. Diğer bir deyişle ahlâk yasasına duyulan "saygı"⁹ gereği yasaya uygun

- 6 Kant, *ahlâklılığın* örneklerle gösterilmesini istemenin ahlâklılığa yapılabilecek en büyük kötülük olduğunu söyler. Kant'a göre ahlâk alanında başkasına öykünme olmaz. Örnekler de ancak cesaretlendirmeye yarar (Kant, 2002, s. 24-25); Ahlâk, pek çok temele dayandırılmaktadır. Fayda veya çıkar üzerine kurulan ahlâk, birbirlerine ters düştüğünde yıkılır. Sosyal çıkar üzerine dayansa da fayda ahlâkı eğreti olacaktır. Dayanma üzerine kurulmuş ahlâk da aynı fayda ahlâkı gibi yıkılmaya mahkumdur. Çünkü dayanma gücü kaybedildiğinde bu ahlâkın yapısı da çöker. Toplum üzerine kurulan ahlâk, zaman ve mekâna göre değişebilen örf ve âdetler olabilir. Bütün ahlâkların en küllisi, en sağlamı akıl üzerine kurulu ahlâktır ancak derinlemesine tahlil edildiğinde o da insanı tatmin edemez. Çünkü akıl, daima aynı kalan bir güç değildir. Dolayısıyla ahlâk, ne madde ne de toplum üzerine bina edilemez. Ahlâk insan içindir ve amacı da yalnızca insandır (Ülken, 2010, s. 60-62).
- 7 Kant'a göre ödev, "yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur." (Kant, 2002, s. 15); Kant'ın son yapıtlarından biri olan *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde Kant, bir ödevler kuramı oluşturur ve ödevleri sınıflandırır. Bu sınıflandırmaya göre insanın insanlara ve insanın şeylere karşı ödevleri olmak üzere iki türlü ödevi vardır. Kant, insanın insanlara karşı ödevini de ikiye ayırır. Bu da insanın kendisine ve başkalarına karşı ödevidir (Heimsoeth, 2007, s. 132).
- 8 Kant'a göre *en yüksek iyinin* varlığı, tabiatla "ahlâka uygun bir gücün" en yüksek sebep olarak varlığının kabullenilmesiyle mümkündür. Bu varlık, Yaratıcıdır ve Yaratıcı, en yüksek iyinin ilk şartı olarak tabiatdaki en yüksek sebeptir. O hâlde evrene hükmetme ve mutlak irade sahibi olarak Yaratıcı, mutlu olma ve mutluluğa yaraşır olmayı bütünlüme yönüyle vardır (Heimsoeth, 2007, s. 142); Kant'a göre pratik akıl, Yaratıcıya inanmayı gerektirmektedir. Yaratıcı da *en yüksek iyiyi* gerçekleştirilmeye, erdemi mutlulukla taçlandırmaya kudretli bir güç olarak gereklidir (MacIntyre, 2001, s. 224); Kant'a göre akıl, mutluluk için değil, varoluşun değerli bir amacı olduğundan gerçekte bu amaç için tayin edilmiştir ve akıl, istemeyi etkilemesi gereken bir yeti olarak insana verilmiştir (Kant, 2002, s. 10-11); Tabiatla bulunan tüm canlılar, kendi rahatlarını hedefler. Akıl sahibi insan da rahata ve mutluluğa ulaşmak için uğraşır. İnsanın bu gayeye akli sayesinde ulaşabilme üstünlüğü bulunur. Kant'ın çağdaşı olan filozoflara göre, pratik akıl, mutluluğa ulaşabilmek için yasalardan faydalanarak rahatlığı ve en doğru yolu bulabilme yetisidir. Kant'ın ahlâk felsefesi anlayışı, bu görüşün karşısındadır (Heimsoeth, 2007, s. 120).
- 9 Saygı, bütün duygulardan türce farklı bir duygudur. Akıl bir kavramı vasıtasıyla yaşanan bir duygudur. Yasa olarak tanınan şey, saygıyla tanınır. İstemenin yasa tarafından tayin edildiğinin bilincinin ismi saygıdır. Dolayısıyla saygı, yasanın nedeni olarak değil, özneye etkisi olarak görülür. Ben/öz sevgisini ortadan kaldıran bir değer tasarımları olarak da tanımlanan saygı, hem eğilim hem de korku nesnesi olarak değerlendirilemez. Saygının nesnesi, sadece yasadır. Üstelik insanın kendi kendine ve tek başına zorunluymuş gibi kabul ettiği yasadır (Kant, 2002, s. 16-17); "Saygı" kavramı için bkz. (Kant, 2011, s. 116-117).

niyettir ve bu niyetin değeri sonsuzdur. Diğer taraftan ahlâk yasası, mutluluk vaat etmez ve mutluluk da ahlâk yasasına uymaya zorunlu bir şekilde bağlı değildir. Ahlâk yasası, dünyada mümkün olabilen en yüksek iyiyi, her çeşit davranışın son nesnesi yapmayı buyurur. O hâlde en yüksek iyiyi geliştirmeye yöneltilen istemeyi belirleyen neden de insanın kendi mutluluğu değil ahlâk yasasıdır. Bu nedenle ahlâk; *insanın kendini nasıl mutlu kılacağına öğretisi değil, mutluluğa nasıl layık olması gerektiğinin öğretisidir*. Kant'a göre ahlâk yasası, iyi niyetten doğan ahlâklı eylemin insanı nereye götüreceğini bir kenara bırakarak insana buyruklar verir. Bu buyruklar; insanın dürüst olması, insanları sevmesi, kimsenin malına göz dikmemesi gibi olumlu buyruklardır (Heimsoeth, 2007, s. 125-126). Kant, *iyi niyetin* merkezde olduğu ve tüm insanlığı kuşatabilecek bir ahlâk yasasından söz eder. Kant bu yaklaşımıyla, hâlihazırdaki ahlâk algısını ya da anlayışını aşacak ve sınırlarını belirleyecek bir kurallar manzumesini somut olarak ortaya koymaya çalışır. Onu böyle bir arayışa yönlendiren etkenlerden biri de gerçekte ahlâkın tümüyle evrensel normlar çerçevesinde tanımlanamamış olmasıdır.

Klasik ahlâk tanımlamalarında ahlâkın ne olduğu sorusuna tümüyle tatmin edici bir yanıt verilememekle birlikte kimi ahlâkçılar onu, toplumun ve insanın kabul ettiği ahlâk ilkelerinin bütünü olarak ifade etmeye çalışırlar. Ahlâk sözcüğünün “ahlâkî” sıfatıyla yakından ilgili olduğunu görenler “ahlâkî davranış, ahlâkî değer, ahlâkî tercih” gibi tabirlerle bu kavramı tanımlama çabasındadırlar. Diğer bir deyişle ahlâk kavramını “ahlâkî olan” ve “ahlâkî olmayan” tespitleri üzerinden ve göreceli bir biçimde belirlemeyi yöntem edinirler. Netice itibarıyla ahlâkî olan ve olmayan arasındaki farkı belirlemek her ne kadar güç olsa da ikisi arasındaki fark sezgisel kavrayış yoluyla ayırt edilebilir (Feldman, 2013, s. 11-23). Klasik anlamda ahlâkın sezgisel olarak tanımlanması ya da Kant açısından niyet eksenli, kendinden başka herhangi bir amaca araç olmayan koşulsuz buyruğun, ahlâk yasasının kurallarının tanımlanmaya çalışılması, esasında şu gerçekliği vurgular: Ahlâk, ilkel klanlardan modern toplumlara kadar tüm insanlık kazanımlarında var olan bir olgudur. Daha açık ifade etmek gerekirse ahlâkî kuralların olmadığı hiçbir toplumdaki söz edilemez. Dolayısıyla ahlâk, tarihsel süreç içerisinde nesilden nesile aktarılırken belirli bir dönüşüm geçiren bir kurallar sistemidir.

Bir kurallar manzumesi olarak ahlâkın kaynağına bakıldığında öne çıkan iki husustan söz edilebilir. İlki; insana yükümlülüklerini (mükellefiyet), nelerden uzak durması gerektiğini bildiren ahlâkî kuralların kaynağı olarak Yaratıcının gösterildiği dinsel kaynaktır. Diğer ise bireylerin ve toplumların bir arada yaşamasını olanaklı kılan ilkeler veya toplum sözleşmesidir. O hâlde ahlâk, tüm bileşenleriyle bireyin hazır olarak bulduğu kuralların tamamı ve bireyin toplum içinde geliştirdiği yaşama bilgeliğidir. Bu yönüyle de ahlâk ve ahlâklılık belli pratik, yani yaşanan bir şeydir (Cevizci, 2017, s. 219-220). Kant ise, burada sözü edilen ve herhangi bir niyetin sorgulanmadığı, pratik karşılıklı yaşama bilgeliği gibi adlandırmalarla tam olarak açıklanamayan soyut ahlâk anlayışının ötesinde; evrende hüküm süren kanunlara atıfta bulunarak ahlâk yasasını belirgin hâle getirmeye çalışır.

Bu nedenle Kant; Newton'un evren bilimiyle ilgili keşfettiği çekim yasasına paralel, ahlâk alanında da yalnızca ahlâk yasasının hükümlerinin geçerli olduğunu ifade eder. Buna göre;

tıpkı doğa gibi ahlâk dünyası da tek bir yasa tarafından idare edilmektedir. Ahlâk yasası, insanın iradesini yöneten *yapmalısın*¹⁰ buyruğudur ve insanın iradesini yönetmesi gereken ahlâk yasasında "insanlığın taşıyıcısı"¹¹, kutsal bir varlık olarak atfedilen her insan, kendi başına bir amaçtır (Heimsoeth, 2007, s. 126-128). Kant'a göre insandaki ahlâk varlığı, akıl sahibi bir varlık olmasıyla temellendirilebilir (2007, s. 132). *Akil sahibi bir varlık*¹² olarak insanın kendisinin bir amaç olabilmesine olanak sağlayan tek şart ise ahlâklılıktır. Zira akıl sahibi varlıkların ortak yasalar vasıtasıyla sistematik birliğini oluşturan *amaçlar krallığı*¹³nda insan; ahlâklılıkla yasa koyuculardan biri olabilir. Bu yönüyle ahlâklılık ve insanlık, aynı şeyi sağladığı için tek değerli şeylerdir (Kant, 2002, s. 51-52). Oysa modern toplumda güç, para, şöhret insanın amacı hâline gelmiş ve yaşam amacının başarılı olmak olduğu sezdirilmiştir. İnsan, fiillerinin yalnızca kendine menfaat sağladığı ölçüde faydalı olacağı yanılması içinde hayatını sürdürürken kendi ben'inin çıkarlarının dışında her şeye hizmet etmektedir. Hâlbuki insanın yaşam amacı, kendi yeteneklerini doğanın yasasına uygun şekilde ortaya koymasıdır. İnsan da insansal özelliklerin özünü kendi cinsiyle paylaşmasına rağmen yetenekleri, istekleri, özyapısı ve yaradılışı her bir bireyden farklı benzersiz bir varlıktır. İnsanın, olmaya elverişli olduğu birey hâline gelmesi ödevi ile insanın kendisinin olması aynı şeydir. Kısacası iyi, yaşamın evetlenmesi; kötü ise insanın kendine karşı sorumsuzluğudur (Fromm, 2000, s. 29-30). Kant da iyi ve kötüyü aklın en temel nesnelere sayar. Kant'a göre (1999, s. 65-67) iyi, arzulama yetisinin; kötü, nefret etmenin zorunlu bir nesnesidir ve iyi veya kötünün istemeye bir ilgisi bulunur. İsteme, nesnenin gerçekleşmesini sağlayan, yani eylemin hareket nedeni olan yetidir. İyi ve kötü, eylemin kendisiyle ilgilidir zira iyi ya da kötü, eylemde bulunan kişinin kendisidir.

Niyet ve eylem etkileşimiyle ortaya çıkan insanın iyiliği ya da kötülüğü doğrudan veya dolaylı olarak edebiyatın da konusu olur. Son devir romancılarından Reşat Nuri Güntekin de realist ve romantik unsurların iç içe geçtiği, güçlü bir gözlemciliğe dayandığı romanlarını (Akyüz

10 Kant, ahlâki olanı ahlâki olmayandan ayırmak için bir ahlâki buyruktan bir de ahlâki olmayan buyruktan söz ederek ikisi arasında ayırma bulunur. Buyruklar, "gerekir" veya bu kelimenin anlamını karşılayabilecek cümlelerle aranabilir. Örneğin, "Daha hürmetkâr olman gerekir", "Paranı kötü gün için saklaman gerekir" cümleleri birer buyruktur. Kant'a göre kategorik buyruk aynı zamanda ahlâki buyruktur (Feldman, 2013, s. 19-21).

11 Bazı düşünürlere göre ahlâk, her türlü maddeden soyutlanarak evrensel kurallar bilimi olmalıdır. Ancak bu, gerçekte mümkün olamaz. Örneğin Kant, formel ahlâki sağlamaştırabilmek adına "insanlık, insanlık şerefi" gibi somut kavramlara başvurur (Ülken, 2001, s. 17).

12 Kant, akıl sahibi varlıklar için "kişiler" tanımlamasında bulunur. Akıl sahibi her varlığın kendisi sırf bir amaç olarak vardır ve insan, hem kendine hem de akıl sahibi varlıklara yönelen tüm fiillerinde araç olarak değil amaç olarak görülmelidir. Diğer taraftan akıl sahibi olmayan ve varoluşları insanın istemesine değil doğaya dayanan varlıklar ise "şey"lerdir. İnsan, fiillerinde kendisini her zaman bir amaç olarak görmesi gerektiğinden "şey" gibi araç olarak kullanılamaz ve "şey" olamaz (Kant, 2002, s. 45-47); Kant'a göre şeylerin fiyatı, kişilerinse onuru vardır ve her birey, başlı başına bir değerdir. Bir birey olarak her insanın değeri, dünyada paha biçilmez kıymette olsalar dahi "şey"lerin değeriyle kıyaslanamayacak derecede yüksektir. Kant'a göre her birey, "objektif" bir amaçtır. Duyusal amaçlar, hem kişiseldir hem de mutluluğun emri altındadır. Mutluluk, subjektif amaçları ön planda tutarken pratik akıl, ahlâklılık istemeyi "objektif" amaçlar koyarak belirler. Kant, bu amacı insanın akla dayalı kendi kendini yöneten bir varlık olması, yani insan olması şeklinde açıklar (Heimsoeth, 2007, s. 130).

13 Kant bu krallık için "çeşitli akıl sahibi varlıkların, ortak yasalar aracılığıyla kurulan sistematik birliğini anlıyorum" demektedir (Kant, 2002, s. 51).

1995, s. 188) bir “yansıtma aracı”¹⁴ olarak kullanır. Güntekin, sığ ve basit yaşam içine sıkışmış insanları, sosyal yapıyı ve eğitim dünyasını en iyi anlatan yazarlardan biridir. Yazarın pek çok eserinde güçlü bir toplumsal eleştiri görülmesine rağmen okuyucu, ilk bakışta bu inceliği fark edemeyebilir. Nitekim Reşat Nuri, okuyucuyu kavrayan ve kendine çeken üslûbuyla en can alıcı konuları işlerken dahi takipçilerini sâkinlik içinde tutan bir atmosfer meydana getirir. İnsanı anlayan, tanıyan ve zayıf yönleri nedeniyle ona acıyan Güntekin, okuyucusunu da kendisiyle aynı şekilde düşünmeye iter (Enginün, 2013, s. 441). Güntekin, 1924’te yayımladığı *Damga* adlı romanında çevresindeki kaba, hoş gitmeyen çirkinliklerin, kötülüklerin yanında; hoş, güzel ve iyi olanı elverdiği ölçüde olduğu gibi işler. Yazar, bu tutumuyla esasında üstü örtülü bir şekilde olması gerekeni ortaya koymuş olur. Roman kurgusu içinde kahramanının olaylar karşısındaki tutumunu, gel-gitlerini, açmazlarını gözler önüne serer ve kahramanı İffet’in ahlâkiliği hakkında hüküm vermenin zorluğunu sezdirir. Reşat Nuri’nin kahramanına yaşattığı ve okuyucuyla birlikte yine kahramanına sorgulattığı davranışlar, Alman Filozof Immanuel Kant’ın ortaya koyduğu “ahlâk yasasının” yargılama alanına girer. Nitekim “damga” imgesiyle somutlaştırılan ahlâkî (ön)yargının ahlâkiliği; Kant’ın ahlâklı eylemler çerçevesinde esaslarını belirlemeye çalıştığı “ahlâk yasası” ölçütleriyle tespit edilebilir.

Ahlâk ve Çocukluk

Bir çocuğun pratik eğitimi üç basamaktan oluşur. Bunların ilki çocuğun yeteneklerinin keşfedildiği mekanik eğitim; ikincisi, bir rehber ya da bir öğretmenden yaşam hakkında akıllıca davranabilme konusunda edinilen eğitim, üçüncüsü ise ahlâkî kişiliğin eğitimidir. Çocuğun okul eğitimi ilk basamakta yer alır ve çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Çocuk bu yönüyle eğitilmediği takdirde hayatın sorunları hakkında bilgi edinemez. Ahlâk eğitimi bu basamağın son halkasını oluştursa da daha en baştan çocuğa verilen fiziksel eğitimle birlikte başlamalıdır. Ahlâk eğitimi, çocuğun anlayış-kavrayış sahibi olması gereken temel ilkeler üzerine oturduğundan sona bırakılmıştır. Hâlbuki ahlâkî eğitim ihmal edilirse çocukta birçok kusur kökleşir ve bir sonraki aşamada alacağı eğitimle kazanabileceği her şey, bu kusur karşısında güçsüzleşir (Kant, 2020, s. 54-55). Ahlâk, zaman içerisinde değişim göstererek kuşaktan kuşağa aktarılan bir sistem olduğu gibi kalıp hâlinde bir yapı da değildir ve dış dünyadan olduğu gibi alınmaz. Ahlâk kalıp hâlinde alınıp tümüyle benimsenmiş olsaydı hem toplumun ahlâk ölçününde hem de insanlar arasındaki ahlâkî şahsiyet bakımından farklılıklar bulunmazdı. Esasında insan zekâsı, anlayış ve bilinci yaşamın hiçbir safhasında aynı değildir. Küçük yaştaki bir çocuk ile olgunlaşmış bir bireyin zekâ, bilgi ve görgüsü aynı olamaz. Nitekim farklı yaşlarda da ahlâk anlayışı değişiklik gösterebilir. Çocuk kendisine verilen bilgileri ve dış dünyayı tümüyle veya olması gerektiği şekliyle kavrayamayabilir. Çocuğun ahlâk anlayışı, kavrama gücünün varabileceği düzeyle sınırlıdır. Ancak çocuğun ahlâkî gelişimi dış dünya ile olan ilişkisine bağlıdır. Bu nedenle sosyal çevreden mahrum bırakılan çocukların psikolojik gelişimi de ahlâkî gelişimi de geriden gelir (Güngör, 1998, s. 48-50).

14 Realist romanlarda gelenek, görenek, töre ve törenler roman kişilerinin karakterlerini ortaya koyacak şekilde teferruatlı olarak betimlenir. Kişi ve olaylar gerçeğe uygun verilir, gözlemler aktarılır. Gerçekler olduğu gibi yansıtılır (Çetin, 2004, s. 79-80).

Damga romanının kahramanı İffet; erken yaşlarda annesini kaybeder, böylece anne ilgisinden, eğitiminden ve şefkatinden mahrum kalır. Bu durum o yaşlardaki bir çocuğa büyük bir boşluk hissi yaşatır. Üstüne babasının paşalık vasfıyla takındığı resmî ve mesafeli tavır, bu boşluğu daha da derinleştirir. İffet, yaşadığı konak hayatıyla ilgili olan her şeyi sunî ve samimiyetsiz olarak değerlendirir. Konağa gelen yakın akrabaları dahi bu yapmacıklık içerisinde onun gözünde. İffet'e göre asıl arkadaşlık, dostluk konağın dışında ara sokaklarda yaşanan hayattır ancak bu gerçek hayata karışması paşa babası tarafından yasaklanır. İffet, sosyal ve duygusal gelişimini eksik bırakan ana-baba yakın sevgi ve ilgisinden mahrum bir çocukluk dönemi geçirirken yasaklar yüzünden çocuğun kişiliğinin şekillenmesine olumlu katkı sağlayabilecek akran eğitiminden de mahrum kalır. Çocukluk döneminde kazanılan davranışların büyük bir kısmının hatta yetişkinlik dönemindeki kişiliğinin, ahlâk, tavır ve değer yargılarının temelini yine bu dönemde olduğu bilinen bir gerçek iken İffet, anne-baba ve yaşlılarından uzak bir çocukluk geçirdiğini romanda şu sözlerle ifade eder:

Annemin ölümünden sonra cahil lalalar, hırsız vekilharçlar eline düşmüşüz. Ben de pekiyi bilirim. Paşa babam, on beş günde bir saraya gider; geri kalan vakitlerini odasında, kocaman ciltli Arabî, Farişî kitaplar arasında geçirirdi. (...) Konakta ben [yaşta] akran çocuk yoktu. Ara sıra misafir gelen amcaoğulları, teyzekızlarıyla başım hoş değildi. Bu, mağaza camekânlarındaki bebekler gibi süslü ve uslu kibar çocuklarından bir şey anlamazdım. Bence asıl arkadaş ötekiler; boğuşan, dövüşen, birbirlerinin elinden yiyecekleri kapan, arabaların arkasına, ağaçlara tırmanan mahalle çocuklarıydı. Ne çare ki onlarla arkadaş olmak değil, sokağa çıkmak bize yasaktı. (s. 7-8).

Kant, (2020, s. 82) bir çocuğun fizikî eğitim vasıtasıyla vücudunun güçlenmesi oranında aşırı müsamananın yıkıcı sonuçlarından daha güvenli bir şekilde korunacağı ilgisini kurar. Aynı zamanda çocukların bedenini eğitirken topluma uygun hâle gelmelerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtir ve Rousseau'nun şu sözünü aktarır: "Yetenekli bir adamı yoğurup biçimlendirmek istiyorsanız önce ondaki sokak çocuğunu bulmalısınız." Zira Kant'a göre canlı, hayat dolu bir çocuk, ukala bir çocuktan daha hızlı iyi insan olacaktır. Dolayısıyla çocuğun toplumun bir üyesi olarak kendi ferdiyetini geliştirebilmesi yalnızca herkes için yeterince geniş bir dünyanın içinde mümkündür (2020, s. 83). İffet, çocukluk çağında yalnızca baskıya dayalı bir disiplin altında yetiştirilir. "Canlı, yaramaz bir çocuk" (s. 8) olduğunu ifade eden İffet, tam anlamıyla yaşamadığı çocukluğa mukabil "Koşuşan, bağırsan dövüşen çocukları görünce ağzımın suyu akardı" (s. 8) ifadesiyle dışarıda özgür bir şekilde oyunlar oynayan çocuklara gıpta ettiğini belirtir. Sınırlandırılmış bir muhitte yetişen İffet (Kanter, 2008, s. 125); yalnızca yazları konağın dışına çıktıkları ve babasından uzaklaştıkları Karamürsel'de, kendini keşfettiği oyunlar oynamaya ve etrafına örülen kısıtlamaları aşmaya çalışır. Bu kısa süreli serbestlik dahi baskı altında kalan ancak bunu içselleştirip babası gibi davranmaya çalışan ağabeyinin tehdidi altındadır. Canlı, hayat dolu bir çocuk iken İffet, tabiatına uygun davranmaktan uzaklaştırılmaya çalışılır:

- Böyle adi çocuklarla oynamak sana yakışır mı? Senden utanıyorum... Paşa babama mektup yazacağım! diye beni tekdir, tehdit ederdi (s. 17).

Hayatı yaşayarak tanımaya, anlamaya çalışan çocuk; yalnızca fiziksel gereksinimlerinin giderilmesine ihtiyaç duymaz. Yanında aile fertlerinin bulunmasına ve onların ilgilerine de muhtaçtır. Çocuğun yakın çevresindekiler, toplum hayatının ilk örneğidir. Çocuğun ebeveyni veya bunların yerini karşılayan kişilerle olan ilişkileri, yaşamının daha sonraki dönemlerdeki sosyal temaslarının kaderini belirleyebilir. Her açıdan gelişme çağında bulunan çocuğun psikolojik yapısında meydana gelebilecek bir aksaklığın onarımı da olanaksızdır (Güngör, 1998, s. 50-51). İffet'in "çocukların büyük adamlar gibi gizli dertleri, ... yaraları vardı." (s. 10) sözleri, onun çocukluk döneminde yakın çevresinden gördüğü bir takım olumsuz davranışlar nedeniyle ruhsal açıdan yaralandığı ve bunları dert edindiğini gösterir. İffet'in bu kadar yaralı ve dertli olmasının temelinde babasıyla normal bir iletişim içinde olamaması yer alır. Bir erkek çocuk için güven ve emniyetin kaynağı ve rol model olan babanın, oğluya sözel iletişim kurmaması başta büyük bir eksikliklerdir. Bununla beraber babanın çocuğuna fiziksel şiddet uygulaması çocuğu, roman bağlamında ise İffet'i gerçekliklerden, kişileri ve olayları sağlıklı değerlendirme düzleminden uzaklaştırmakla kalmamış; oluşturduğu zorba baba imajıyla İffet'in, korkularla beslenmiş otoritenin gölgesinde bir çocukluk yaşamasına neden olmuştur. İffet, babasını iletişimin en insanî yöntemi olan konuşma üzerinden değil; onun kaba, haşin davranışlarının hayal dünyasına yansıdığı şekliyle tanır ve tanımlamak zorunda kalır. Bu nedenle İffet'in edilgen dünyasında "baba", sevgi ve güven unsuru olmanın aksine korku ve endişe objesi olarak tanımlanır:

Babamı pek seyrek görürdüm. İri yapılı, heybetli bir adamdı. Beyaz takkesinin kenarlarından çıkan seyrek, uzun, kır saçları; sert kıllı, karışık sakalı, büyük kırmızı yüzündeki iri burnu ile bana sevgiden ziyade korku verirdi. Hele gür kaşları altındaki iri siyah gözlerine hiç bakamazdım. (...) Babam, bizimle hiç konuşmazdı. En büyük iltifatı, binde bir çenemi sıkıp yanağıma kuvvetli bir fiske vurmaktı (s. 7-8).

İffet; çeşitli insan karakterlerini tanıyabileceği, gelişimine hem ahlâkî hem sosyal açıdan katkı sağlayabileceği edebiyatın fantastik dünyasından da mahrum bırakılır. Oysaki bir çocuğun "hayal gücü eğitimi" (Kant, 2020, s. 96) açısından zengin hammaddeye sahip masallar, çocukta pek çok değer yerleşmesini sağlayan edebî türlerdendir. Masalların amacı da "çocuklarımızın ruhunu iyi örneklere göre inşa ederek, onları inandıkları yolda yürüyebilecek, yürüdükleri yolda güçlükleri yenecek şahsiyetli birer insan yapmak[tır]." (Güney, 1966, s. 9; Yalçın ve Aytaş, 2008, s. 72). Masalların pek çoğunun insana yol gösterme, insanı zorluklara karşı hazır hâle getirme gibi önemli bir işlevi bulunur. Fakat kimi masallar pedagojik açıdan çocuğun kavrayamayacağı türden olumsuz mesaj yüklü olabilir. Zira Kant'a göre (2020, s. 96) çocuklar, çok canlı bir hayal gücüne sahiptir. Bu nedenle çocuğun masallar veya hikâyelerle hayal gücünü genişletmesine ya da hayallerini bulandırmasına gerek yoktur. Hatta hayal gücü eğitiminde kullanılan ve gereksinim duyulan bu unsurlar belirli kurallarla sınırlandırılmalıdır. İffet'in çocukluğunda halasından dinlediği yaşına ve anlayışına uygun olmayan ürkütücü bir

*masal*¹⁵ vardır. Muhteva açısından doğru mesajlar içermeyen bu masalın manâ ve tesiri İffet büyüdükçe farklı bir boyuta evrilir. İffet'in çocukken hayalet olarak tahayyül ettiği masal kahramanı İsmail; İffet'in gençlik döneminde, sevdiğini dile düşürmemek ve tehlikeye atmamak için kendini feda eden kişiye dönüşür. İffet, kendini bu masal kahramanıyla özdeşleştirir ve sevdiği kadın için "kendini feda etme" (s. 19) düşüncesine bu masal vasıtasıyla kapılır. Ancak yaşadığı yıkım neticesinde hayallerden sıyrılır ve gerçeklerle yüzleşmeye başlar. Olumsuz iletiler içeren, çarpık imajlar açısından sınırlandırılmamış bir masalın yaşadığı felaketle ilgisini açıkça gören İffet, masalı çocukluğunda kendisine anlatan halasını yaşadıklarından sorumlu tutar. İffet, yaşadığı felaketin sarsıcı ve uyarıcı etkisiyle gerçekleri zamanla görmeye başlar. Adeta bir psikanalist yaklaşımıyla sorunun kaynağının çocukluk döneminde olduğuna kanaat getirir:

Uğradığım bu felaketten biraz da bu Hatice halam mesuldü. Bana "Damlacak" çiftliğinde değirmenin masalını anlatmasaydı, acaba böyle mi hareket edecektim? (s. 69)

Çocukluk; ömür boyunca gidilecek yolun ve yönün belirlendiği bir dönemdir. Bu dönemde annesiz kalan bir erkek çocuğun (roman özelinde İffet'in) model aldığı babasıyla iletişim kuramaması önemli bir sorundur. Üstelik babadan oğula yönelen olumsuz davranışlar; iletişimin büyük ölçüde kopması sonucunda çocuğun boşluk hissi yaşamasına neden olur. Boşluk kabul etmeyen insan doğası da genellikle başka bir rol-model arar. Akran eğitiminden ve çocuk yazınından da mahrum kalan çocuk için model arama ve bulma ihtiyacı çok daha şiddetli bir arzuya dönüşebilir. Bu aynı zamanda ruhsal ve duygusal bir açlıktır. Açlığın ve ihtiyacın en yüksek olduğu ahlâkın ve karakterin şekillendiği çocukluk döneminde, olumsuz iletiler barındıran bir masal ya da hikâye kahramanı; çocuğa olumsuz bir model, zararlı bir izlek olabilir. Bu nedenle çocukluk döneminde öğrenilen ve içselleştirilen eksik, yanlış hatta zararlı bilgiler, davranışlar; sonraki dönemlerde bu bilgilerin aksiyelle karşılaşıldığında bireyde müteredit ve güvensiz bir ruh hâlinin ortaya çıkmasına neden olur.

15 "Vaktiyle, şu karşıkı tepedeki 'Kemerli' Köyü'nde saçı topuklarına kadar inen bir güzel kız varmış. Nişanlısı İsmail'i asker edip Yemen'e göndermişler... Kız öksüzmüş... Yiyecek ekmeği yokmuş... Çok güzel olduğu için, delikanlılar onu dağa kaldırmak istiyorlarmış... Köyün ihtiyarları baş başa vererek düşünmüşler, bu değirmenin sahibi olan Gaffar Ağa'ya vermeyi münasip görmüşler... Kız, 'Benim nişanlım var; bu ihtiyarı istemem!' diye ağlamış. 'Yemen'e gidenin geri geldiğini işittin mi kızım? O, çoktan ölmüştür!' demişler; çocuğu ağlata ağlata Gaffar Ağa'ya vermişler... Aradan iki sene geçmiş. Kız, evine, ehline almış, güzel güzel oturuyormuş. Günün birinde İsmail, Yemen'den gelivermiş... Köylüler, 'Biz senden ümit kesip onu Gaffar Ağa'ya verdik. Ne yapalım, Allah sana da başka kısmet versin!' demişler... İsmail evvela razı olmuş... Fakat sonradan dayanamamış... Bazı akşamüstleri yanık türküler okuyarak, değirmenin öte yanındaki yoldan geçer, kadıncağızı ağlatırmış... Epeyce zaman sonra İsmail, bir gün yolda Ayşe'ye rast gelmiş. 'Ne olur, Gaffar Ağa'nın köye gittiği bir gece beni değirmene al!' diye yalvarmış. Kadıncağız, 'Etme İsmail... Duyulursak, namusum bir para olur... Gaffar Ağa, zalim bir adamdır... Hem sana, hem bana kıyar...' demişse de dinletememiş... Nihayet iki nişanlı, bir gece değirmende birleşmişler. Ağlaşa ağlaşa başlarından geçeni birbirlerine anlatırlarken dışarıda köpekler havlamaya, kapı vurulmaya başlamış. Gaffar Ağa'nın ansızın köyden döndüğünü anlamışlar... Değirmende saklanacak bir yer yokmuş. İsmail, 'Korkma Ayşe, ben öyle de öldüm böyle de... Senin namusunu kurtarıyorum. Kimsenin haberi olmaz!' demiş... Değirmenin yüksek taş oyuğundan kendini çaya atmış... Zavallının ölüsü bile meydana çıkmamış... Besbelli, sevdiği kadının namusuna söz gelir diye, ölüren bataklıkta sazlara sarılmış..." (s. 18-19).

Amaçlar Krallığının Mütereddin Bir Tebaası: İffet

Kant (2002, s. 46), “İnsanlığa kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun.” buyruğuyla ahlâk anlayışının ipuçlarını verir. Buyrukta sözü edilen insanlık kavramını Kant’ın kastettiği manâda anlayabilmek için “düzenleyici bir ideal” ile “akıl sahibi insanlar” ifadelerini bir arada düşünmek gerekir. Eşitliğe vurgu yapan bu buyruk, bir taraftan akıl sahibi insanın kendisi ve başkaları açısından seçme ve eyleme özgürlüğünü korumasını emrettiği gibi diğer taraftan başkalarının özgürlüğünü de sınırlandırmamayı ilke edinir. Paul Guyer’e göre insanın seçimlerini ve eylemlerini yerine getirirken bundan etkilenecek diğer insanları da düşünmek gerekir. Zira seçim ve eylemlerin tüm insanlar üzerinde ne gibi bir sonuç bırakacağı bilinemediği için düzenleyici bir ideal olmalıdır (Özaydın, 2011, s. 104-107; Guyer, 2005, s. 285-287). O hâlde bir davranışın ahlâkîliği onun genel bir yasa olmasıyla olanaklıdır. Bu durumda ahlâk yasasının öznesi olan insan, kendi başına bir amaçtır ve hiç kimse tarafından araç olarak kullanılamaz (Kant, 1999, s. 143).

Damga kahramanı İffet, Vedia adında evli bir kadınla aşk ilişkisi yaşar. “Değeri harcayan ve değeri koruyan iki ayrı taraf[ın] [bulunduğu]” (Altuğ, 1989, s. 146) bu (yasak) aşk ilişkisi ortaya çıktığında İffet, kadının namusunu kurtarmak için kendini adalet ve toplum karşısında olduğundan farklı biri -eve giren hırsız- olarak gösterir. İşlemediği suçtan yargılanır ve damgalanır. Bir hatayı başka bir hata ile örtmeye çalışırken amacı, ne olursa olsun kadını temize çıkarmaktır. İffet’in duygularına kapılarak girdiği Vedia ile ahlâk dışı ilişki, Vedia’nın namusunu kurtarmak için kendini feda etmek gibi farklı bir eyleme evrilir. Ortada bir hata var ise bu erkek ve kadının birlikte işlediği bir hatadır. Ancak İffet, bu yüz kızartıcı durumu kendi üzerine alarak bir çeşit kendini *kurban etme* psikolojisi sergiler ve fedakâr davranışıyla kendisini kısıtlarken kadının hayatının normal seyrinde gitmesini temin etmeye çalışır. Hatta kadını hırsızlığa uğramış göstererek onun mağdur kimliğine bürünmesini sağlar. Yasak ilişkide eşit sorumlulukları olan iki kişiden biri olan İffet; kendini vicdan, hukuk ve toplum nezdinde cezalandırıp sınırlandırırken kadının herhangi bir müeyyide ile sınırlandırılmaması için uğraşır:

Sevinçten, heyecandan adeta ağlıyor, Vedia’nın ellerini, yüzünü buselere gark ederek, bu fedakârlığa razı olması için yalvarıyordum. Vedia, evvela isyan etti; kendime sürmek istediğim lekeyi çok çirkin buldu. Verdiğim kararın sukûnu içinde:

- Seviştığımızı duyarlarsa, daha mı az hakir olacağız? ... İnsanın, ekmeğini yediği bir adamın karısını sevmesi, beş on parasını çalmasından acaba daha az mı çirkindir? (...)

[Onun] namusunu kurtarmak için bundan başka çare yoktu. Bu fedakârlığı seve seve yaptım. Hiçbir zaman pişman da olmayacağım... (s. 56-59)

İffet’in bu yaklaşımı ahlâk yasasının “düzenleyici ideal” kaidesiyle bağdaşmaz. Dengenin bir tarafın aleyhine bozulduğu ve benzeri kritik hayat sahneleri, genel kural oluşturabilecek bir ahlâkî tutarlılıktan uzak bir görünüm arz eder. Öte yandan İffet, ahlâk yasasının engellediği

eğilimlerden biri olan "kendine önem verme acizliğine"¹⁶ kapılmaz, sorunlardan bencilce sıyrılmayı da düşünmez, sadece Vedia'yı içinde buldukları kötü durumdan çekip çıkarmayı amaçlar. Buna göre bir yanda ahlâk dışı eylem, diğer tarafta herhangi bir yarar veya çıkar gözetilmeksizin düşünmeden alınan bir karar vardır. Denilse ki bu karar, İffet'in *iyi niyetinin* bir tezahürüdür. Hatta İffet, Vedia'ya karşı iyi niyetle de hareket etmiş olabilir, İffet'in istenci de iyi olabilir ancak verdiği karar değerlendirildiğinde ahlâkî eylemin zeminini oluşturan niyetinin ödevden kaynaklanıp kaynaklanmadığının sorgulanması gerekir. Çünkü niyet ya da maksim olarak adlandırılan şey, ödev duygusunun bir ürünü olmalıdır. Oysaki İffet, evli bir kadınla ilişki yaşayarak ahlâk dışı bir eylemde bulunur, bu eylemini de uydurma bir suçla kapatma yoluna gider. Bir ödev bilinciyle hareket ettiği söylenemez, yaptığı fedakârlıkla da kusurunu eksiltmiş sayılmaz, aksine İffet, yaptıklarıyla "çirkinlik" içindedir. Nitekim yazara göre hırsızlık ile evli bir kadınla olan yasak ilişki arasında çirkinlik açısından pek bir fark yoktur. Diğer taraftan İffet'in Vedia'yı bir amaç olarak gördüğü şeklinde bir manzara ile karşılaşılrsa da bu bir yanılsamadır. Zira İffet, Vedia'yı salt bir amaç olarak görseydi daha en baştan bu yasak ilişkiye Vedia'yı ortak etmemesi gerekirdi. Ayrıca bu ilişkiyi meşru kılabilmek, vicdanını rahatlatmak için İffet, yansıtma psikolojisiyle hareket ederek Vedia'nın kocasını kusurlu göstermeye çalışır:

[Kocası] Cemil Kerim Bey, ondan bir şey anlamamıştı. O da kocasını sevmiyordu. Fazla olarak hürmeti de yoktu. Onu biraz boş nahvetle amiyane kurnazlıklardan mürekkep kaba, sahte bir kukla gibi görüyordu. Senelerden beri adeta ayrı yaşıyorlardı. Vedia, Cemil Kerim Bey için bana bilmediğim şeyler öğretiyor; onun metreslerinden, sefahatlerinden hiç alaka ve teessür göstermeden bahsediyordu (s. 50).

Yazar; roman kahramanının evli bir kadınla olan yasak ilişkisi ile aynı kadının namusunu kurtarmak için verdiği mücadeleyi çelişkisini de ortaya koyar. Yani bir yanda ahlâk dışı eylem, diğer tarafta çocukluğundan itibaren bilinçaltına kodlanan *kendini feda etme* eğiliminden kaynaklanan deneysel bir karar vardır:

Kendimi düşünmüyordum. Onu mutlaka kurtarmak lazımdı. Değirmenin masalı nihayet benim başıma da gelmişti. Oradaki gibi bir bataklık olsa, bütün ruhum, bütün heyecanlarımla yaşadığımı duyduğum bu gecede mutlaka kendimi atardım (s. 55).

Kant'ın düşüncesinde (2002, s. 43) deneysel olan her şey, ahlâklılık ilkesine bir şey katmadığı gibi ahlâkın temizliğine ve saflığına da halel getirir. Kant'a göre, "ahlâkta kayıtsız şartsız iyi bir istemenin asıl paha biçilmez değerini, eylemin ilkesinin deneyin sağlayabileceği

16 Kant'a göre eğilimlerin tümü bencilliği meydana getirir. Kant bu bencilliği ikiye ayırır. Bunların ilki ben/öz sevgisidir. Ben sevgisi, insanın kendisini her şeyin üstünde gelen bir iyi olmayı dilemesidir. Diğeri de insanın kendi kendisinden hoşlanması bencilliğidir. Bu bencillik, kendini beğenmişlik olarak değerlendirilir. Akla uygun olan ben/öz sevgisi iken akıl, kendini beğenmişliği yerle bir eder. Çünkü her türlü kibir, ahlâk yasasına aykırıdır. Kendine önem verme acizliği diğer bir deyişle kendini beğenmişlik, Kant'a göre duyusalığa dayanır ve bunu ahlâk yasası yerle bir eder. Tümüyle nesnel olarak değerlendirilebilen ahlâk yasası, kendini beğenmişliği engellediği gibi doğal yapısının duyulara düşkünlüğünü yasayla mukayese eden her bir insanı da kendi gözünde küçük düşürür (Kant, 1999, s. 81-82).

rastlantısal nedenlerin her türlü etkilemesinden uzak olması oluşturur.” Bu nedenle Kant (1999, s. 90), eylemlerin sevgi, nefret, bencillik gibi eğilimlerden dolayı yapılmasını değil; yasaya saygı gereği yerine getirilmesini ahlakî açıdan geçerli ve değerli bulur. Ona göre “ahlâklılık, eylemin yalnızca ve yalnızca “ödevden dolayı”¹⁷, yani yasa uğruna yapılmasında aranmalıdır.” Verdiği karar için İffet, “hiç düşünülmeden, hemen hemen gayr-i ihtiyarî dudaklarımdan çıkmıştı” (s. 56) ifadesini kullanır. Böylece onun içgüdüsel davrandığı, akıl sahibi bir varlık olarak iradesini kullanmadığı ve sonucu belli olmayan görelî bir hedef belirlediği anlaşılır. İffet, iradesini öznellikten arındırmadan kişisel duygu ve eğilime göre eylemde bulunur, sonucunun ne olacağı hakkında bir fikir yürütmez. Anlık bir kararla Vedia’nın namusunu kurtarmak için kendini damgalatır. İffet’in; anlık bir kararla Vedia’yı kurtarma uğruna kendisini hırsız olarak göstermesi, yasak ilişkisinin ortaya çıkmasını engellemesi, masal kahramanı İsmail gibi kendini feda etmesi, İffet’in bir ahlâkî ödev ölçütüyle değil, aslında çocukluğunda bilinçaltına yerleşen kendini feda etme eğilimine göre hareket ettiğini ortaya koyar. Bu da ahlâkî açıdan değerli kabul edilemez. Çünkü eğilimden gelen eylemlerin bir gün yanlış ya da eksik olma olasılığı vardır. İffet’in verdiği karar, evrensel değerde ve kendi başına amaç olabilecek bir karar değildir. Dolayısıyla İffet’in pratik akla dayalı ahlâk ilkelerine göre hareket etmediği, ödevi yerine getirmediği, romanın sonunda Vedia’yı kurtarmak için yaptığı eylemin ve verdiği kararın yanlış olduğunu anladığı şu sözünüyle ortaya çıkar: “Hayatımı bir vehme kurban etmişim.” (s. 157)

Ahlâk yasasını çiğnemek, bir cezayı gerektirir. Ancak her cezada, öncelikle adalet olmalıdır. Çünkü adalet, ceza kavramının özünü oluşturur ve adalet gözetilmeden verilen ceza fiziksel fenaliktir. Şayet her suç, suçu işleyen açısından fiziksel sonuçları hesaba katılmadan kendi başına cezalandırılabilir bir şeyse diğer taraftan kişinin mutluluğunun yitirilmesine de neden oluyorsa; suçun, suçu işleyen yalnızca kendi mutluluğuna zarar vererek kendini cezalandırmış olması, akla uygun olmayan düşünceyi beraberinde getirir. Böylelikle ceza, bir şeyi suç olarak adlandırmanın nedeni olur ve adalet, her türlü cezalandırmayı bir kenara bırakmak hatta doğal cezayı engellemek anlamına gelir. Dolayısıyla her şey kişinin yalnızca mutluluğuna indirgenmiş olur. Mutluluk ilkesi de kişiden kişiye değişen deney verilerine dayandığından kişi, mutluluğu kendi istemesinin nesnesi yapsa dahi istemenin yasaları olarak kullanılabilir maksimumları sağlayamaz. Bu nedenle ahlâk yasası, kişinin kendi mutluluğu ilkesinden başka bir şeydir (Kant 1999, s. 41-44). Hiç kimse kesin olarak ne istediğini söyleyemediği için mutluluk, belirsiz bir kavramdır. Bunun sebebi mutluluğu oluşturan öğelerin deneysel olması ya da deneyden ödünç alınmasıdır. Oysa mutluluk için yaşanılan an ile gelecekteki her durumda esenliğin en büyüğü gereklidir. Bu sonlu varlık (insan); zenginlik elde etse pek çok kıskançlığın ortaya çıkmasına neden olabilir. Uzun bir hayat yaşamak istese sefil bir hayat sürmeyeceğinin garantisini kimse veremez. O hâlde mutlu olmak için arzu edilen koşullara göre bir yaşam değil; incelik, nezaket, cömertlik, gönül tokluğu gibi deneysel nasihatlere göre eylemlerde bulunmak yeterlidir (Kant, 2002, s. 34-35). İffet’in bir hırsız olarak anılmasına arkadaşı ve aynı zamanda avukatı olan Celâl karşı çıkar. Celâl, İffet’e yaşamının en tehlikeli

17 Kant’a göre insanın eylemlerini ahlâklî yapan şey, eylemlerinin ödev saygıdan doğmuş olmasıdır (Heimsoeth, 2007, s. 129).

dönüm noktasında olduğunu, geleceğinin mahkemeden çıkacak karara göre şekilleneceğini ifade eder. Söz konusu kararla İffet, hırsız olarak tanınacak ve *kızgın bir damga* yiyecektir fakat bu eylem Vedia'yı kurtarmayı bir kahramanlık ve mutluluk vesilesi olarak gören İffet için seve seve yapılan bir şeydir. Celâl, İffet'in yaşamını sürdürebilmesi için başkalarının itimadına, hürmetine muhtaç olduğuna ve bu damga ile yaşamını sürdürmesinin zorluğuna dikkat çeker. Çünkü Celâl'e göre "bir gün gelecek onun (Vedia) sevdası, ... teselliye kâfi gelmeyecek[tir]" (s. 59). Celâl, İffet'i ikna etmek için uğraşa da başarılı olamaz. Ancak İffet, yaşadığı yasak aşkın neticesine katlanmak ve yaptığı yanlışın sonucuyla yüzleşmek yerine bu suçu başka bir suçla kapatma yoluna gider. Bir yönüyle kendi mutluluğuna zarar vererek kendini bu şekilde cezalandırır.

İffet, yasayı çiğner ancak esas işlediği suçtan dolayı bir ceza almaz. Üstelik bu suç, İffet ile Vedia arasındayken olaydan tek etkilenen İffet olur. İffet kendisi için bir suç uydurur ve ona uygun olan cezayı kabullenir. Bu noktada Kant'ın ahlâk yasasının İffet'in sözü edilen tavrı karşısında nasıl işlediğine bakıldığında İffet, Kant'ın ahlâk yasasının karşısına yaşadığı yasak ilişkiye yönelik iki önerme cümlesiyle çıkacaktır. Birincisi; İffet'in kendi kendine *bir yasak aşk yaşadım, onu (Vedia'yı) kurtarmak için ne gerekiyorsa yapacağım ve bundan pişman değilim* önermesi; ikincisi ise *bir aşk yaşadım ama bu aşk yasak bir aşktı ve beni değersiz kıldı* önermesidir. Her iki önermenin ahlâk yasası açısından ölçütünü belirleyen anahtar sözcük ise "pişmanlık"¹⁸tır. Kant'ın ahlâk yasasına göre insanın yaptığı eylem sonucunda, gerçeklerle yüzleşmesi, pişman olması ve kendini kınaması yasanın onayladığı eylemlerdir. Ancak roman akışında İffet'in ilk önermeyi tercih ettiği görülür. Buna göre İffet, pişmanlık duyup ahlâkîlik buyruğuna baş eğmek yerine mutluluğun deneysel buyruğuna göre hareket eder ve sonuçlarını hesaba katmadan verdiği kararla kendi mutluluğunu kaybeder. İffet, pişmanlık duymadan kendisini cezalandırdığı bu seçimle ahlâk yasasının emrettiği doğal cezanın da önüne geçmiş olur:

Yaptığım bu iş için pişman olmayacağım. Herkes beni kabahatli zannedecek. Belki ağır bir cezaya uğrayacağım. Fakat ne ehemmiyeti var? Değil mi ki seviyorum... Değil mi ki bu fedakârlığı onun için yaptım... Bana hiç acıma Celâl... Benim, tasavvur edemeyeceğin kadar zengin tesellilerim var... (s. 59)

İffet'in daha en baştan bilinçaltına yüklediği "kendini feda etme" eğilimi ve zamanı gelince bu eğilimin verdirdiği anlık karar, birbirine eklenen zincir halkaları gibi diğer kararlarını da etkiler. İffet, hislerinden arındırılmış bir karar veremediği için aklın mutlak emrine dayanan ahlâk yasasına aykırı davranmış olur. Bu nedenle İffet, *bana en ufak yararı olmasa da Vedia'yı kurtarmalıyım*, ahlâk buyruğuyla değil; *Vedia'yı kurtarmak için ne gerekiyorsa yapmalıyım*, koşullu buyruğuna göre hareket etmiştir. İffet, bir şeyi başka bir şeyi istediği için yapmış ve kendi buyurucu saygınlığından uzaklaşmıştır:

18 Kant'a göre insanın geçmişte yaptığı bir şeyi onu her anımsadığında pişmanlık duyması, ahlâksal niyetin yol açtığı, acı veren bir duygudur (Kant, 1999, s. 108).

Seni kurtarmak için ne lazımsa yapacağım. Adi bir hırsız olduğumu söyleyeceğim... Hırsızlık için eve girdiğimi iddia edeceğim... (...) Bu da bir kahramanlık değil miydi? (s. 56)

Kant'a göre (1999, s. 44-45) bir kişinin kusur veya hataları sonucunda vicdan azabı çekebilmesi için onun karakter bakımından iyi olması gerekir. Hatta bu şekilde acı çeken kimsenin de öncelikle erdemli bir kişi olduğunu düşünmek lazımdır. O hâlde ahlâk duygusu, ahlâklılık ve ödevden sonra gelmelidir. Çünkü kişi, ahlâk yasasının saygınlığı ile bu yasaya uymanın kazandırdığı değeri bildiği vakit yasaya uyma bilinci ile hareket eder. Yasayı çiğnediğinde ise kendini suçlar. Kant'a göre bu duyguları zihinde tasarlamak için az da olsa dürüst olmak gerekir. Güntekin, önceleri yaptığından pişmanlık duymayan ancak hapisten sonra kendisini ve çevresini farklı değerlendirmeye başlayan İffet'teki değişim kıpırtılarını iç konuşma akışında hissettirir:

Nihayet, muradıma ermiştim; serbesttim. Fakat bu serbestliği ne yapacaktım? Akrabalarım, sevdiğilerim artık bana yabancı oluyorlardı. Bunu Hatice halam hapishaneye geldiği gün anlamıştım. (...) Artık kim bana emniyet ederdi? Yüzümdeki damga ile kimden bir iş istemeye hakkım vardı? Acaba Celâl haklı mıydı? Değirmenin masalındaki İsmail'i taklit etmem fena mı olmuştu? (...) Bu fedakârlığı bir aşk için yapmıştım (...) Uğruna kendimi feda ettiğim şeyin bir vehim gibi silinip gittiğini görürsem, nasıl tahammül edecektim? (s. 72-73)

Yazar; burada ahlâk yasasına aykırı gerçekleştirilen eylemin, istenmeden yapılan bir hata veya anlık gelişen bir olay sonucu yaşanan savrulmuş karşısında İffet'in vicdanıyla baş başa kalışını sahneler. İffet bu sahnede kendini masum göstermek için uğraşsa da karşısında vicdanını bulur. Nitekim Kant'a göre (1999, s. 107) "vicdan" adı verilen içteki yargıç hiçbir zaman susturulamaz.

İffet'in Maksimi Genel Bir Yasanın İlkesi Olabilir mi?

Kant'ın, ahlâk yasasının buyruğu olarak belirlediği "Öyle hareket et ki senin iradenin maksimi, her zaman, aynı zamanda genel bir yasanın ilkesi olarak geçebilsin." ifadesi ile yine "İnsan kendi eylemlerinin maksiminin genel bir yasa olmasını isteyebilmelidir. Bu, genel olarak ahlâk bakımından yargılamanın ölçüsüdür." sözleri aynı doğrultudadır. Kant sözü edilen bu yasayı "Öyle hareket et ki, bu hareketinde, insanlığı (insan olmayı), hem kendinde hem de başka insanların her birisinde, her zaman bir amaç olarak alınsın, fakat asla salt bir araç olarak kullanmayasın." şeklindeki açıklamalarıyla daha anlaşılır hâle getirir (Heimsoeth, 2007, s. 127). Kant, bir cümleyle sınırlarını belirlediği ve uzunca açıkladığı ahlâk yasasını "İnsanlığa kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun" (Kant, 2002, s. 46) aforizmasıyla bir ilke olarak ilan eder. Diğer taraftan Kant (2002, s. 56), "her akıl sahibi varlık, bütün yasalarla ilgili olarak –bu yasalar ne olursa olsun- kendini aynı zamanda yasa koyucu olarak görebilmelidir çünkü maksimlerinin tam bu genel yasa olmaya

uygunluğu ona kendisi amaç olma özelliği kazandırır." görüşünü ileri sürer. Söz konusu görüş açısından bakıldığında İffet, hırsızlık suçundan ceza almışken bir hukukçu olarak başkalarını cezalandırmaması gerektiğini maksimi yapar. İffet'in eylemlerinin ahlâksal olarak iyi ya da kötü olduğu Kant'ın şu önermesiyle (1999, s. 77) tespit edilebilir: "Eylemin maksimi sınanıp, bir doğa yasasının biçimini genel olarak alamıyorsa ahlâkça olanaksız bir maksimdir." Buna göre İffet'in, "adi bir hırsızlık için altı ay hapis yatmış bir adamın adliye memuru olması, başkalarına ceza vermesi, (...) gülünç[tür]!" (s. 72) diye ifade ettiği bu maksimi, meşru bir yasa olmaya elverişli değildir ve genel bir yasa olarak talep edilemez. Zira İffet'in düşüncesiyle hareket edildiği takdirde hiç kimse aldığı cezadan ötürü hiçbir işte çalışmamalıdır. Bu da doğa yasasıyla çelişir. Dolayısıyla İffet, bu maksimiyle Kant'ın amaçlar krallığında yasa koyucu bir üye olarak eylemde bulunamaz.

Ayrıca İffet, kendisinin yalnızca hukuk alanında çalışmaması gerektiğini düşünmekle yetinmez. Aldığı cezadan dolayı hiçbir işte çalışmamanın ahlâklılık olduğuna inanmaya başlar. Oysaki Kant'a göre gerçek ahlâklılık ödevde dayanan eylemlerdir. Ödev de ödev olduğu için yapılıp ve *iyi niyet* de aslında budur. Dolayısıyla Kant'a göre ödev buyruğunun yönettiği irade, *iyi niyete* dayanır (Heimsoeth, 2007, s. 125). Kant, bir eylemin ahlâklı olması için ödevden dolayı yerine getirilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca yasaya olan saygının dışındaki duyguların, hissi eğilimlerle ilişkili ve ahlâk dışı olduğunu kabul eder. Kant'a göre ödev, yasaya saygıdan dolayı yerine getirilirse iyi niyet ve ahlâklılık gerçekleşir (Kant, 1999, s. 88-95). Romanda İffet'in damgalandığı için hukukçu olup insanlara ceza veremeyeceği, öğrencilere eğitim veremeyeceği ve ticarete güvenilir insan olarak bakılamayacağı düşüncesiyle çalışmak istememesi, ödevde uygun olarak söylenebilir. Ancak ödevde uygun her eylem, ahlâki bir değer taşımaz. İffet'in istenci yasayı çiğnememe ya da ödevden dolayı/ödev bilinciyle olmadığı gibi İffet, ödevin kendisi olan koşulsuz emre göre de hareket etmez.

Celal ve İffet arasındaki diyalog, İffet'in bakış açısının Celal gibi pragmatik düşünen bir hukukçu tarafından nasıl algılandığını gösterir. Celal'in İffet'e göstermelik hırsızlık suçunu üstlenmemesi gerektiği nasihatini vermesi; yalan söylememe, dürüst olma gibi ahlâki ölçütlere göre değil onun memuriyetine ve istikbaline engel olabilecek bir adlî sicil oluşturacağı düşüncesindedir. Netice itibarıyla yasak ilişki kurma memuriyete engel teşkil edebilecek bir suç değildir. Celal'e göre, hangi niyetle olursa olsun, insanın kendisine zarar verebilecek uydurma bir suçu üstlenmesi onun kişiliğinin zayıflığına işaret eder. Ayrıca Kant'ın (2002, s. 38) "genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" buyruğu, ahlâkliliğin bir ölçütü olarak ele alındığında İffet'in işlemediği hâlde yargılandığı suçun sonucunda hukukçu olmak istememesi, yaptığı eylemin maksiminin herkes için tüm şartlar altında geçerli olan bir yasa olarak evrenselleştirilebilme şartına uymaz. Kanun karşısında ceza almış bir kimsenin bir öğretmen olamaması veya bir ticarethanede çalışmaması, İffet'in maksimi olabilir ancak uzun vadede gerçekte arzuladığı temiz işlerden uzaklaşmasına ve daha büyük sorunlara yol açacak suç ortamına girmesine neden olabilir. Bu nedenle İffet'in öznel ilkesi, genel yasaya dönüşmeyi imkânsız kılar:

- Pekâlâ... Tahsiline devam et!
- Hukuk benim için bitti.
- Muallim ol!
- Ne söylüyorsun? Lekeli bir adam nasıl muallim olur?
- Bir ticarethanede iş iste!
- Sen tüccar olsan, ticarethanede eski bir hırsız kullanır mısın?
- Böyle cevap vereceğini biliyordum, yavrum. İşte, zayıf adam böylesine derler.”
(s. 79)

Kant (1999, s. 31), maksimlerin hangi biçiminin onları genel yasa olarak belirlemeye uygun kıldığını, hangisinin kılmadığını en sıradan anlama yetisinin dahi ayırabileceğini söyler. Ancak pratik bir yasa olarak tanınan bir yasanın da genel bir yasaya uygun olması gerektiğini belirtir. Kant’a göre insan, eğilimini örneğin sahip olma hırsını genel bir pratik yasa olmaya uygun bir belirleme nedeni olarak ileri süremez. Romanda İffet, bir dükkândan hırsızlık yapan bir kadını dükkân sahibinin elinden kurtarır. Onu bir müddet takip eder. Bu kadının düşmüş bir kadın olduğunu anlar ve onu kurtarmaya karar verir. İffet, kendisiyle aynı suçu işlediği için, bu kadının kendisini damgalı hırsız olarak görmeyeceğini ve kınamayacağını düşünür. Hatta kadını kurtardığı için onun kendisine bir İlâh gibi tapacağı beklentisi içine girer. İffet’in ahlâk yasasının dışına çıkarak kendisini ödev düşüncesinin ötesinde görmesi ve buyruktan bağımsız olarak canının istediğini yapmaya kalkışması, keyfi ve bencilce hareket ettiği anlamına gelir. Buradan insanların faydasına olacak bir sonuç dahi çıksa, yasa harfi harfine yerine de gelse bu durum yine de yasanın saygınlığına ve ruhuna aykırıdır. Çünkü insanın ahlâk yasasıyla olan ilişkisini tanımlayacak ad, ödev ve yükümlülüktür. İnsan, her ne kadar akıl sahibi bir varlık olarak özgürlük aracılığıyla var olan ve kendisine sunulmuş bir ahlâk ülkesinin yasa koyucu üyesi ise de aynı zamanda o ülkenin bir uyruğudur. O hâlde bencilce davranarak yasanın saygınlığını azaltmamaya dikkat etmelidir (Kant, 1999, s. 91). İffet, düşmüş bir kadını yaşadığı kötü hayattan kurtarmayı maksimi edinmiş olsa da maksiminin genel bir yasa biçimini alıp almayacağı sorgulaması yapıldığında İffet, kadının onayı ve isteği olmasına bakmaksızın onu, İstanbul’un gözden uzak bir köşesinde bir eve yerleştirmeyi planlar. Bu planlamada İffet ve kadın arasındaki ilişkinin yönünü tamamen İffet’in his ve hevesleri belirlemektedir. Nitekim olayın nesnesi konumunda olan ve İffet’in kendisi hakkındaki düşüncelerinden haberi olmayan kadın, İffet’in dürtüleri baskın geldiğinde “sevgili” olacak; saf duyguları öne çıktığında ise “arkadaş” kimliğine bürünecektir. İffet’in çizdiği bu tabloyla onun “kadına sahip olma hırsı” taşıdığı sonucuna ulaşılır:

Yalnızlık ve himayesizlik acısını daha kuvvetle duyduğu bu akşam saatinde karşısına biri çıksa, “Seni himaye ediyorum. Bu hayattan kurtarıyorum!” dese, kim bilir nasıl şaşırır, ... Bunu ben yapsam! (...) Böyle bir şey yapmak şüphesiz delilik olur. Fakat ne ulvî delilik... Bana mutlaka insandan başka bir mahlûk gözüyle bakar, bir ilâh gibi perestîş eder. Mesut bir insana iyilik etmekte ne fevkaladelik olabilir? İnsan, asıl böyle ümidini kaybetmiş düşkünlere yardım etmeli ki makbule geçsin... Hem bu işte asıl kâr eden ben olacağım. Herkesin şüphe ve istihfaf ile baktığı damgalı

İffet'e bu kadın hürmet ve hayretle bakacak. Sicilli bir hırsız olduğumu öğrendiği zaman sadece acıyacak. Bu kadın insanlığın mazeretlerini biliyor. Kendi de hırsızlık etti. (...) Bu kadını ben himayem altına alacağım. İstanbul'un tenha bir köşesinde küçük bir eve yerleştireceğim. Hem arkadaşım hem sevgilim olacak. (s. 134)

İffet'in bu kadını sahiplenme arzusu, kendi eğilimi ve menfaati gereği olup ahlâk yasası ya da ödev bilinci nedeniyle değildir. İffet, hem düşkün insanlara yapılan yardımın en makbul bir iyilik olduğunu söyler hem de iyilik yaptığı insanın kendisine minnetin ötesinde hisler duymasını arzular. Bu nedenle İffet'in yaptığı yardımdan düşmüş kadının lehine bir fayda oluşsa dahi bu durum, yasanın ruhu ve saygınlığıyla uyuşmaz.

Şeylerin Fiyatı Vardır, Kişilerinse Onuru

Ahlâk yasası ile insan onuru arasında vazgeçilmez bir ilgi bulunur. Nitekim insan olma onuru, insanın tüm eylemlerinde, her insanın kişiliğinde her zaman hesaba katılan son ölçüdür. Şeyler, bir araç olarak görülür ve kullanılırlar ancak kişiler, ahlâkiliği önemseyen ve ilke edinenler için daima en yüksek saygının objesi olmalıdır; hatta bazı kimseleri küçük görmek için geçerli nedenler olsa dahi, bir maksimum olan insanlara karşı saygı duymak ödevine göre; hiç kimse bir kişinin amaçlarının bir derecesine indirgenmemelidir. Çünkü her insanın değeri kişi olarak şeylerin değerinden bambaşkadır ve yüksektir; hatta bu şeyler, dünyanın en paha biçilmez şeyleri dahi olsalar. Kant, "şeylerin fiyatı; kişilerinse onuru"¹⁹ olduğunu söyler. Nitekim kişiler, aklın, ahlâk kararlarının, bir amaç koymanın öznesi ve konusudurlar ki bunlar istek ve eğilimlerin yönetimine tâbi değillerdir (Heimsoeth, 2007, s. 129-130).

İffet, hapisten çıktıktan bir müddet sonra Aristidi Efendi isimli bir tüccardan iş ister. İffet, Aristidi Efendi'ye sabıkalı olduğunu söyler. Aristidi Efendi, "Bir kabahat yaptınız... Bunun için sizi denize atacak değiliz ya? Olmuş bitmiş bir şey... Kaç kişinin başına böyle işler gelmiştir. (...) Hepimiz insanız. Allah baba bizi böyle yarattı. Ne yapalım? Ne zaman iyi bir şeyler görüyorsak, elimizi uzatıyoruz. (...)" (s. 85) diyerek önce İffet'i rahatlatır. Ardından Aristidi Efendi için "insanlığın bütün zaafını, biçareliğini anlamış, merhamet ve müsamaha ile dolu bir filozof muydu, yoksa namus duygusundan mahrum bir ahlâksız mı?" (s. 86) ikilemine düşer. Bu düşüncenin hemen sonrasında aradığı yanıtı bulur. Aristidi Efendi kendince çarpık bir mantık geliştirmiştir. Ona göre, "evlerde olsun, devlette olsun, herkes hırsızlık yapabilirmiş. Marifet, insanların çalmasına meydan vermemekte imiş... Kabahat çalanda değil, çaldıranda imiş..." (s. 86) İffet, Aristidi Efendi'ye göre hırsızlık için hapis yatmış kimsedir ve onun hapis yatmış olması, başkaca suçlar işlemesini de gerektirmektedir. Her türlü kötü eylemler için *kullanabilecek bir şey/araç olarak görülen* İffet'e biçilen vazife,

19 Kant, amaçlar krallığında her şeyin ya *fiyatının* ya da *değerinin* olduğundan söz eder. Kant'a göre eşdeğeri olmayan yani her çeşit fiyatın üstünde olan değerlidir. Oysaki fiyatı olanı ona eşdeğer herhangi bir şey ile değiştirebilmek mümkündür. İnsanların ihtiyaçlarıyla ilgili şeylerin piyasa fiyatı vardır. Bir şeyin kendisinin amaç olmasının şartını meydana getiren şeyler ise değerlidir. Örneğin yetenekli olmanın, çalışkan olmanın piyasa fiyatı varken sözünde durma, içgüdüsel değil, ilkelerden dolayı iyilik yapma durumunda olmak değerlidir. Çünkü bu değer, sağladıkları faydada değil, niyette bulunur (Kant, 2002, s. 52-53).

gümrükten eşya kaçırmak, piyasaya çürük mallar sürmek ve daha pek çok hileli iş yapmaktır. Uzun zamandır yapabileceği işlere -her ne kadar işlemese de- üzerindeki leke nedeniyle müracaat etme cesareti bulamayan İffet, ilk kez iş için görüştüğü Aristidi Efendi'nin hile ve yolsuzluk içerikli iş teklifinde bulunmasıyla hayal kırıklığına uğrar. Dünyanın hırsız, hilekâr ve zalimlerle dolu olduğunu düşünerek iyice ümitsizliğe kapılan İffet; yolsuzluk ve hilelere karşı direncini yitireceği endişesine kapılır. Gerçekleri yeni anlamaya başlayan İffet, çıkarıcı ve insanı kullanılacak bir araç olarak gören sermaye ve güç sahibi Aristidi Efendi karşısında onurlu duruşunu korumaya çalışır. İffet'in yaşadığı bu olayın etkisinde günlerce kalması, hatta bu ahlâksız teklife yanıt dahi vermemesi, İffet'in kendisinin bir amaç olabildiğini sağlayan tek koşul olan ahlâklılık ilkesiyle hareket ettiğini gösterir:

Bu işi kabul edemeyeceğimi bile söylemedim. “Yarın gelirim” diye mağazadan çıktım. Bu küçük vakanın tesirinden günlerce kendimi kurtaramadım. Bu, hemen hemen ilk teşebbüsüm olduğu hâlde, namuslu bir iş bulmaktan ümidimi kesiyor, dünyayı hırsızlar, hilekârlar, zalimlerle dolu sanıyordum. Acaba bütün isyanlarıma, mukavemetlerime rağmen, bir gün düşecek miydim? (s. 86-87)

Zıtların birliği esasına dayanan diyalektik aynı zamanda varlığı anlamının yasasıdır. Bu yasa, bir şeyi o şeyin zıddıyla tanımlar ve bu tanımlar üzerinden açıklar. Sözgelisi iyyin tanımlanması için kötünün bilinmesi ve tanımlanması gerekir. Güntekin de romanın bir bölümünde İffet'in farklılığına ve onurlu bir insan oluşuna dikkat çekmek için ahlâksızlığı, onursuzluğu sıradanlaştırmış insan örneklerinden yararlanır ve “toplumdaki çarpıklıklara” (s. 146) dikkat çeker. Yazar; bir avukatlık bürosuna uğrayan insanlardan söz ederek, İffet'i bu insanlarla karşılaştırır. Sahtekârlığı alışkanlık hâline getirenler, kocasının esrarengiz ölümünün ardından damadıyla evlenen kadınlar verilen birkaç örnektir. Öyle ki yazar; bu insanlar için mahkeme veyahut mahkûmiyetin herhangi bir anlam taşımadığını, hiçbir şekilde bu insanları üzmediğini üstelik onların toplumda muteber insan muamelesi gördüklerini ifade eder. Güntekin'in bu kişileri tahlilinde *ahlâkiliği*²⁰ öne çıkarma çabası sezilir. Yazara göre ahlâksızlığı alışkanlık hâline getirmiş bu kişiler, ahlâklılık olarak görünüp toplum tarafından da kabul görürler. İffet de “onlara benzeme” endişesi taşır. Oysa başkalarının “kamburları/ suçları” (s.78) üzerinden teselli bulunulmaz.

Ben galiba başkalarının kamburuyla teselli bulan kambura benzeyeceğim. (...) Senin asıl felaketin nerden geliyor biliyor musun? Sen doğuştan namuslu bir adamsın da ondan... Yoksa bu vakayı şimdiye kadar unutmuş olacaktın... (s. 78)

Kant'ın ahlâk ilkelerinin mutluluk, haz-acı, iyilik gibi amaç veya eğilimlere dayanmadığı belirtilmişti. Eğilimlerin yöneldiği tüm nesnelere koşullu bir değeri vardır ve eğilimler, onun hakkında düşünülene doğrudan uymaz. Eğilimler sürekli değişkenlik gösterirken onlara yüz verdikçe artar ve insanın doldurmayı düşündüğünden daha fazla boşluğa neden olurlar. Bu

20 Ahlâklılık, iyi olma isteği olarak tanımlanabilir. Bu isteği temel tavır olarak seçenler de ahlâki yetkinliğe sahip olanlardır (Pieper, 1999, s. 48-49).

nedenle eğilimler insan için bir yükür ve esirce bir şeydir. Örneğin; acıma ya da paylaşma duygusu gibi ödevde uygun olan iyi türden eğilim dahi olsa ödev bilincinden önce gelirse yine de yükür (Kant, 1999, s. 128-129). Damgası yüzünden, işe yeni başladığı gazetede herkesten daha çok çalışması gerektiğini düşünen İffet, başkalarının işlerini yüklenmeyi de aynı duruma yorar. İffet'e göre suçlu olarak görülmenin telafisi, daha çok çalışmakla mümkündür. Angarya işlerin üzerine yüklenmesi, sırf insanlarla iletişim hâlinde olmasına olanak sağladığı için ona mutluluk verir. Bu iş münasebeti İffet'e kendini "insan" olarak hissettirir ve herkesle çalışabilmeyi insan olabilmekle eşdeğer görür. İffet'e göre herkesle bir arada olabilmekle yaralar kapanmakta, damgalar silinmektedir. İffet, damgalanmış bir insan olmanın ezikliği ile daha çok çalışmak zorunda kalırken toplum da insanın durumuna göre tavır almaktan, yeri geldikçe damgalanmış insanı bir araç olarak kullanmaktan geri durmaz. Yazar, burada toplumun acımasızlığına bir yönüyle dikkat çeker:

Benim yüzkaram var. Onun için herkese karşı boynum eğri... Bazı, kendime ait olmayan işleri de bana yükletiyorlar. Memnuniyetle kabul ediyorum. Söyledim ya, çalışmak benim için zaten bir ihtiyaç hâlinde... Ne dersin Celâl, bu küçük işle adeta iftihar ediyorum. "Herkesle çalışıyorum. Demek ben de bir insanım!" diye seviniyorum. (s. 96)

İffet'in çalıştığı gazete için "temiz bir gazete" (s. 93) denilerek İffet'in iş ve çalışma ölçütü ortaya konulur. Çünkü İffet yalnızca temiz ve ahlâka uygun bir işte çalışmak istemektedir. Buna karşın gazete sahibi; İffet'in damgası nedeniyle yalnızca muhbirlikte çalışabileceğini belirtir. İffet, gittiği her yerde günahının yüzüne vurulduğuna şahit olur. Yaşadıkları ve duydukları, acılar içinde kıvrınmasına neden olur. Mutsuzluğu ve çektiği sıkıntılar için "mademki kendimi öldürmeye cesaretim yoktu; her türlü hakarete boyun eğmeye mecburdum" (s. 95) cümlelerini dile getirir. Kant'a göre insanın yaşadığı keder, acı, hüznü onu, yaşamına son vermeye sürükleyebilir. İnsan, bu eğilime rıza göstermemelidir. Çünkü çektiği acılar nedeniyle kendisini yok etmeye kalkışan kimse, "kendi varlığını mutluluk için bir araç olarak gören bir kimse" demektir. Kant, insanın her fiilinde kendisini bir araç olarak değil bir amaç olarak görmesini ister (Heimsoeth, 2007, s. 128). Nitekim yaşamını sürdürmek Kant'a göre (2002, s. 13) bir ödevdir. İffet de acılarına mukabil insanlığa karşı olan ödevi açısından, yaşamına son verme eğilimine boyun eğmeyerek kendi varlığını bir mutluluk vasıtası olarak kullanmaz, ölümü değil, yaşamı seçer.

İffet'in çalıştığı gazete, "hükümetten para alan rezil paçavralardan" (s. 94) olmadığı için maddî sıkıntı yaşar. Bu nedenle kapatılma riskiyle karşı karşıya kalır. İffet'in o zamana kadar temiz bir adam olarak gördüğü Sami Belig Bey, gazeteye para bulmak için kendince çıkarımda bulunarak "adamları[nın] içinde en ehil" (s. 99) gördüğü İffet'in bazı kişisi ve kurumlara şantaj yapmasını ister. Sami Belig Bey, kendi içinde tutarsızlıkla tutarlı bir yol bulmaya çalışan biridir. Hem İffet'in dürüst ve ahlâklı bir insan olduğunu düşünür hem de ondan ahlâksız bir iş yapmasını bekler. Sami Belig Bey de Aristidi Efendi de suç işlemiş görünen ancak yaşamını bundan sonra suç işlemeyen idame ettirmek için çabalayan bir

insana toplumun bakışını temsil eder.²¹ Yazara göre toplumda her ne sebeple olursa olsun damgalanmış görünen insan, ahlâklı bir yaşam için çabalasa da bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde suç ortamına itilmektedir.

İnsanoğlu, dünyadaki faziletleri görmeye noksan; suç, hata, kusurları görmekte alabildiğine açıkgozdür. İffet’in sözünü ettiği gibi saraydakilerin elini eteğini öperken Meşrutiyet’in ilanıya birdenbire “hürriyetperver adam” (s. 36) olabilmekte mâhir ve her an yön değiştirme temayülü olan toplumlarda bir kere haklı ya da haksız kanunen suçlu ilan edilen temiz insan, kirli ama temiz görünen insanların arasında huzur ve sükûn bulamaz.

Sami Belîğ Bey’in İffet’e itiraflarına bakıldığında onu da doğru yoldan saptırınların olduğu anlaşılmalıdır. Çaresizliğin neticesinde bu yollara tevessül edildiği beyan edilse de yazara göre her suça bulaşanın veya bulaştırının kendine göre gafilce pek çok nedeni bulunmaktadır. Ayrıca yazar, insanın ahlâksızlığa sürüklenmesinin birdenbire değil; *yavaş yavaş, alıştıra alıştıra*²² olduğunu göstermeye çalışır. Dolayısıyla suça bulaşan insanların kendilerince bir mantık çerçevesinde hareket etmelerinin gerçek nedeni, aslında vicdanlarını temize çıkartmaktan başka bir şey olmadığıdır:

Hırsızlık etti, hapse girip çıktık, namussuzluğun ve zilletin yolunu öğrendi” diye mi beni bu vazifeye ehil görüyorsunuz? (...) Kızma İffet, (...) ne söylediğimi, ne halt ettiğimi kendim de biliyor muyum? (...) Doğru yol beni çıkmaza soktu. Vaziyeti anlıyor musun? Yoluma devam için bu çıkmazdan kurtulmak lazım... Bir sağdan geri hareketi yapıyorum... Sağa, sola biraz döneceğim ama bu, yine maksadımın yoluna girmek için... Mamafih, “İnsan, kuyuya düşer gibi paldır küldür yuvarlanmaz.

21 Reşat Nuri Güntekin’in *Son Sığınak* romanında tiyatro ekibi kurmak isteyen bir grup, tiyatrodan oynayacağı sanatçı elemelerini yapar. Bu elemelerde “galiba jön damımızı buluyoruz” (s. 60) dedirtecek vasıfta bir kız bulunur. Bu kız, güzel olduğu kadar güzel de konuşur. Sahnede *Baykuş*’tan bir parçayı da ezbere okur. Sahneye yakışan, güzel konuşan bu kız “vesikalı” (s. 60) olduğu gerekçesiyle oyuncu olarak alınmaz. Eleme yapan kişilerden başka biri de sahneye yakışan bu kızın tiyatroya alabilmek için bir çare arar ancak orada bulunanların düşüncesi almama yönünde kesindir. Bu kızın jön damı olarak beğenen kurul üyesi, kızın vesikalı/damgalı olduğunu öğrendiğinde diğerlerinin aklına bir şey gelmemesi için kızın arkasından birkaç defa “vay rezil karı vay!” (s. 61) der. Böylece kendine göre toplumun beklentisine uygun bir şekilde konuşmuş, temiz bir insan olduğunu göstermiş olur.

22 Reşat Nuri Güntekin’in “yolsuzluk olaylarını anlattığı için sansüre takıl[an]” (Yalçın, 2002, s. 84) Gizli El romanının kahramanı *Şeref*, harp zenginlerinin yaptıkları vagon ticaretini yaparak zenginleşmeye başlar. Bu işe başladığında yolların *kararlık ve bulanık* olduğunun farkında olan Şeref, “ara sıra kendimi yokladığım zaman kalbimde, ahlâkımda bozulup değişmiş hiçbir şey bulamıyordum” (s. 112) diyerek kendisinde olumsuz yönde bir değişim olmadığını düşünür. Ancak *Damga* romanının İffet’ine benzer şekilde *Gizli El* romanında Şeref de yaptığı yasa dışı işlerle *yavaş yavaş, alıştıra alıştıra* ahlâksızlığa sürüklenişini şöyle ifade eder: “Nihayet insanım, her insan gibi insanım. Er geç düşeceğim. İç hayatımda ilk tekliflerde reddettiğim fakat sonradan bir takım makul düşüncelerle kabul ettiğim vagonlar gibi altın kaçakçılarına karşı duyduğum tiksinti ile ne kadar namuslu bir adam olduğumu kendime ispat ettikten sonra, gümrük kanunun tanıdığı haklara dayanarak dışarıdan getirdiğim nadide şahsi eşyalar gibi kimin çalacağını düşünmeden ve yine bir takım makul muhakemelerle kendi malım olduğuna kanaat getirdikten sonra yüksek bir fiyatla sattığım antika bir keman gibi birçok Olgalara ve Nezihelere de alışıcağım.” (s. 138).

Böyle gafil mantıklarla kendini aldata aldata, alıştıra alıştıra namussuz olur” dersen, o da bahs-i diğer... (s. 99-100)

İffet'e istediklerini yaptırılmayan Sami Belîğ Bey, bir başkasına bu işi gördürse de gazete kurtulamaz ve kapanır. Sami Belîğ Bey'in gazetesini kurtarma adına sığındığı ahlâk dışı çarenin aslında bir çare olmadığı, kötü bir eylemle iyi bir sonuç elde edilemediği satır arasında okuyucuya aktarılır. İffet, bu gazeteden ayrıldıktan sonra *Telgraf* adlı bir gazetede iş bulur. Burada da diğer gazetede olduğu gibi çok çalışır ve yine “herkesi memnun etmeye eli[n]den geldiği kadar uğraş[ır]” (s. 101). Ancak rakip bir gazete ile bir kalem kavgası başlar. Bu iki gazete birbiri aleyhine küfür içerikli yazılar yazmaktadır. Bu kavgadan “halk, pek eğlen[ir]” (s. 101) Yazar, insan ahlâkı ile birlikte toplum ahlâkı üzerinde durur. İnsanların açığının ortaya döküldüğü, küfürlerin edildiği gazetelerin tirajının artması ve halkın bu durumla eğlenmesi, toplumun seviyesini ortaya koyar. Ancak bu seviyesiz kavgadan yine İffet nasibini alır. İffet, *Selâmet-i Milliye* adlı gazete tarafından sorgusuz sualsiz bir şekilde dinî söylemler de kullanılarak linç edilmektedir.²³ Yazara göre yapılan atışmalarda kişinin iffeti, namusu, onuru değil, toplumun hoşuna gitmesi ölçüt olarak kabul edildiğinden mağduriyete uğrayan gazete değil, İffet'tir. İffet, gazetenin yalan haberleri yüzünden sokağa dahi çıkamayacak bir ruh hâline bürünür ve gerçek manâda bir suçluluk psikolojisi yaşamaya başlar:

Gündüzleri sokağa çıkmaya cesaret edemiyordum. Herkes benim şahsımı tanıyor gibi geliyordu. İki kişinin konuştuğunu görsem, “İşte, Selâmet-i Milliye'nin teşhir ettiği hırsız bu!” diye benden bahsediyorlar sanıyordum. Sinirlerim büsbütün bozulmuştu. Vehham, hasta, bedhah bir adam olmuşum. Evvelleri, felaketimden yalnız kendimi mesul tutuyordum. Şimdi bütün insanlara gazez olmuşum. Dünyada bir tek temiz adam kalmadığına inanmaya başlıyordum. Kalabalık caddelerden akıp giden insan kabileleri bana, haydut sürüleri gibi görünüyordu. Sanıyordum ki, bütün şehir ahali bana gadretmek için birleşmiştir. (s. 105)

Suçluluk psikolojisi başka suçların işlenmesine davetiye çıkarabilir. Hem kanun önünde hem toplum karşısında suçlu olarak görünen bir insana kötü insan olma yolunun açılması, olağandışı bir durum değildir. Toplumun dışladığı, kanunun haksız yere cezalandırdığı insanın kötülükten uzak durması son derece zordur. Buna rağmen İffet, iradesini kullanarak hiçbir suçta bulaşmadığını şöyle ifade eder:

Niçin itiraf etmeyeyim? Hayatımın bu devresinde fena adam olmaya da çalıştım. “Mademki haksız yere ceza gördüm, damgalandım. Mademki kanun-ı cemiyet

23 “Bunların arasında bir de İffet isminde, prangada yatmış sicilli hırsız vardır. Bu İffet, devr-i menhus-ı zâilin en melûn hafiyelerinden birinin oğludur, ‘Âkıbet gürk-zâde gürk şeved’ fehvasınca pek genç yaşta hırsızlığa sülük etmiş, velinimeti olan bir zatın evine leylen duhul ederek çoluk çocuğunu silahla tehdit ve kasasını şikest etmiştir. Rûsûhi domuzunun diğer rûfeka-yı habaseti gibi, bu İffet'e isnat ettiğim şeyleri de bugün huzur-ı mahkemede ve yarın huzur-ı Rabbülâleminde ispata kadirim. Yarabbi bir hırsız oğlu hırsıza İffet ismi verilmesi ne garip bir cilve-i şüun, ne mudhik bir acibe-i tesadüftür.” (s. 103).

beni fena tanıyor. O hâlde fena adamlar gibi hareket etmeye hak kazandım” diye muhakemeler yapıyordum. Kaç gece, içim bir ölüm isyanıyla dolu, karanlık sokaklarda dolaştım. Kaç defa Unkapanı tarafındaki koltuk meyhanelerinde Karabet ile hırsız arkadaşlarını aramaya gittim. Fakat son dakikada azmim, kararım beni terk ediyordu. Bu dört buçuk aylık sefil, avare hayatım, yalnız manevi bir sukut ile kaldı. Hiçbir fenalık etmedim. Daha doğrusu, edemedim. Ne yapayım, içimde yok... (s. 109)

Yazar, romanında ahlâk dışı yaşamı olağanlaştırmış pek çok insanın yanında ahlâklı yaşam yolunu seçip bir zaman sonra ya zaaflarına yenilen ya da zorda kalma iddiasıyla hareket ederek suça bulaşan insanları da okuyucuya gösterir. Bunlardan en dikkat çekici olanı, İffet’in avukat arkadaşı Celâl’dir. Celâl, İstanbul’da bir müddet çalıştıktan sonra burada pek iş bulamaz ve memleketi Konya’ya döner. Konya’da keyif verici maddelerin ticaretini yapan kişilerin avukatlığını yaparken kendisi de temiz olmayan işlere bulaşır. Celâl’in “Hâsılı mukavemet edemedim, İffet.” (s. 111) dediği gibi daha önce Sami Belig Bey de İffet’e “Darda kaldım. Ne halt edersin? (s. 100) diye bir ifade kullanmıştır. Yazar bu sözler üzerinden kişileri haklı göstermez. Yalnızca ahlâklı yaşam için direnen bir kısım insanların da bir müddet sonra suça bulaşabildiklerini gösterir. Hatta yazar, bu örnekler üzerinden İffet’in ahlâklı yaşam için verdiği mücadeleyi değerli kılar.

Daha önce suça bulaşmamış veya suçu tümüyle kanıksamamış kişi, suç işlemeye başladığında, “Ne yapayım ben de insanım. Benim de tatmin edilecek arzularım var... Ben, bu kirliliğe sırf ailemi geçindirmek için giriyordum...” (s. 110-111) gibi cümlelerle kendini müdafaa edebilir. Ancak suç işlemeyi sıradanlaştırmış insanın böylesi kaygıları yoktur. Suç sıradan bir hâl almaya başladığında ise “başkaları benim üzerimden zengin oluyordu” (s. 111) denilir. Zaaf ve zorunluluk ortadan kalkar, suç sıradanlaştırılır. Yazara göre tıpkı fizikteki sükut kanunu gibi insanların içlerinde de bir “sükut kanunu” (s. 100; 111) bulunur, suç işlemek sıradanlaşmaya başladığında insanın iç dünyasında büyük bir düşüş/ bayağılık meydana gelir. Jung’a göre insan, boşluk ile doluluk arasında bir yerdedir. Gücü şayet dolulukla birleşirse tamamıyla biçimlendirici olur ve bu biçimlenmenin iyi bir yönü vardır. Ancak bu güç, boşlukla birleşirse yıkıcı bir etki yapar. Çünkü boşluk, asla biçimlendirilemediği için doluluk yönünde kendini doyurmaya uğraşır. Bu şekilde birleşen insan gücü, boşluğu kötülüğe çevirmiş olur (Jung, 2015, s. 268). Celâl, İffet’e “istersen ayıpla... ne yapayım” (s. 111) diyerek çevresinde en ahlâklı insan olarak bildiği İffet’in ayıplamasından dahi endişe etmeyecek kadar suçlarını olağanlaştırmaya çalışır. Ahlâklı bir yaşam için illaki temiz bir işte çalışmayı amaçlayan İffet’in ise Celâl’in yaptığı işe verdiği “Adam, sen de...” (s. 111) tepkisi, ardından da ona vereceği işin ne olduğunu dahi sormadan teklifini kabul etmesi, okuyucuyu İffet’in ahlâk dışı bir yola saptığı ikileminde bırakır ve yazar, *ahlâk dışı işlerin olduğu bir yerde çalışmanın, ahlâka uygun olup olmadığını* okuyucuya sorguladır.

Ardından İffet'in²⁴ "geçinme cihetiyle" (s. 111) yani *bir zaruret gereği*²⁵ bu iş teklifini kabul ettiği vurgusu yapılır. Ayrıca İffet'in; "kimse[nin] damgalı bir hırsız olduğu[nu] bil[mediği]" (s. 111) geçici bir araya gelmelerin yaşandığı tren yolculuğu ortamında pek çok insana *iyilik etmek için* fırsat kollama niyeti yansıtılır. Kant'a göre (2002, s. 13) yapılabildiği bir yerde iyilik yapmak bir ödevdir. Hatta insanlara iyilik yapmaya, duygudaşlığa eğilimli nice insanlar vardır ki herhangi bir çıkar veya neden gözetmeksizin çevresindeki insanlara sevinç yayar ve bundan da büyük bir zevk duyar. Böylesi bir fiil, her ne kadar ödevde uygun olursa olsun veya sempatik bulunsun, gerçekte hiçbir ahlâksal değer taşımaz. Oysa bir kimse ki ruhsal dünyası acılar içerisinde olduğu hâlde ve kendi sıkıntısı nedeniyle başkalarının sıkıntısı onu hüzünlendirmediği bir dönemde, ölü gibi duyarsızlıktan kendini kurtarıp herhangi bir eğilimden dolayı değil; sadece ödevden dolayı iyilik yaparsa işte o zaman eylemi saf ahlâksal değer taşır. Buna göre Kant; eğilime dayalı iyi eylemleri ; ödevde uygun, övgüye ve yüreklendirmeye değer bulsa da ödevden dolayı yapılmadığı takdirde ahlâksal içerikten yoksun olarak tanımlar. İffet, başkalarının acılarına ilgisiz bir yapıda değerlendirilemez. Duygudaşlığa eğilimli bir ruh ve kendi acılarına sabır göstermiş bir insan olarak yansıtılan İffet, insanlara iyilik yaparak ödevde uygun davranır. İffet, yasa dışı iş yaptığı bu ortamda insanlarla duygu birliği yapar, verdiği tesellilerle onlara umut açılır. Onun da başkalarının memnunluğundan kalbi yumuşar. İffet'in

24 İffet, "ahlâkî değerlere önem verme, sadık kalma, ... namus" anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2011, s. 695).

25 Reşat Nuri, *Miskinler Tekkesi* romanında yoksulken bir şekilde kötü yola düşmüş kızların yaşadığı gösterişli ve lüks hayat içinde mutlu olmadıkları ve durumlarından sürekli olarak yakındıklarından söz eder. Eski, yoksul hayatlarına yeniden kavuşmak için dua kadar samimi istek ve dileklerde bulunan bu kızlar, bir hamalla dahi evlenme mütevazılığı ve kararlılığı gösterirler. Ancak tüm benlikleriyle istedikleri sade ve onurlu hayatı elde ettikten sonra gerçek düşüncelerini ortaya çıkarırlar. Lüks ve sefahat talepleri her geçen gün artan bu kızlar, bohçalarını alıp vazgeçemedikleri lüks hayata geri dönerler. Fakat bu gidişleri daha önceki gibi zarurî nedenlerle olmayıp iradi ve gönüllü bir tercihin sonucudur ve bir daha geriye dönüş ihtimali yoktur. Güntekin'e göre kör kurdundan dahi vazgeçmeyen Tanrı, zaruret sonucu girdiği yoldan pişmanlık duyan kulunun talebini geri çevirmeyerek ona istediği şansı tanır. Ancak bile isteye girilen yollarda artık insanın ne söyleyecek bir sözü ne de mazereti kalmıştır. Güntekin, insanın temiz olmayan yollara girerek peygamber gibi temiz kalma düşüncesini ayıplar: "Fukara aile kızları vardır. Günün birinde bir kazaya uğrarlar; tekerlenirler. Kapımatma yahut sermaye olarak yaşadıkları hayat pek de şikâyet edilecek gibi değildir. Yemediklerini yiyorlar, giymediklerini giyiyorlar; arabaya biniyorlar. Fakat bu müddet esnasında durmadan sızıldanırlar; eski, yoksul hayatın hasretini çekerler; hamal çamal takımından biri kendilerini nikâhla almak istese ağlayarak kabul edeceklerini ve göstereceği tek odanın; soğan, ekme ve minderlerini burada alıştığı güzel şeyleri seve seve değiştireceklerini söylerler ve bu sözler dua kadar samimidir de. *Namus kadar köklü anane var mıdır dünyada?* Derken günün birinde Tanrı, dualara aldanır; onlara razı oldukları hamal Cemal'den hatta bir parça daha iyisini, elinde bir yüzük ve bir çiçek demetiyle gönderir. Bu hayat, soğanlı ve ot minderli hayat müsveddesinden elbette daha parlaktır. Fakat tulumba bu defa tersine işlemeye, kadıncağızın hamle hamle yüreğine doldurduğu fazileti boşaltarak yerine ikinci hayatın şusunu, busunu sokmaya başlamıştır: Manto, ipek, çorap, çalgı, araba, kibar kıyafetli erkeklerin nezaketi vs., vs... Çünkü nihayet bu da yeniliğine ve kısalığına rağmen ötekinden daha az kuvvetli olmayan bir başka anane hâline gelmiştir. Derken kadıncağız, günün birinde bir ağır dalaşından sonra, hatta bazen o da olmadan bohçasını alır ve benim akşamüstü İncir Hanında yaptığımı yapar. Bu sefer artık kat'i kabuldür; gönül rızasıyadır ve dönüş yolları kesilmiştir. Evet: "Tanrı, kör kurdundan bile vazgeçmez!" derler. Burası doğru. Fakat davanın ruhu kör kurttan biraz daha başka türlü yaşamaya gayret noktasında toplanmıyor mu? Mazereti ne olursa olsun, İncir Hanından kendi ayağımla çıktuktan sonra artık kem küm etmemek, dilencililiği meslek olarak kabul etmek lazımdır. "Ne yapalım, bizim alnyazımız da buymuş!" dedikten sonra halledilemeyecek mesele yoktur. Hem aslını ararsan insan, yaptığı işten utanmamalıdır. Asıl gururu buradadır. Hem yap hem utan; yani layık olmadığın bir şerefe hak iddia et! Hem yiyeceksin hem peygamber olacaksın! Nerede bu bolluk? Asıl ayıp olan bu!" (s. 71-72).

kalbinin yumuşaması ve yeniden merhametli insan olmaya başlaması, İffet'in iyiliklerin sonucunda aldığı mükâfât olarak sezdirilir. Dolayısıyla İffet'in *yaptığı iyiliklerin sonucunda temiz insan olacağı düşüncesi*, başka eğilimlerle aynı düzeydedir ve bu eylemler her ne kadar ödeve uygun olsa da gerçek ahlâksal değer taşımaz. İffet; ödeve uygun, sempatik, erdemli eylemlerini şöyle sıralar:

Buralarda kimse, damgalı bir hırsız olduğumu bilmiyordu. ... Bir gün, bir istasyonda tren bekleyen bir ihtiyar köylü kadına tesadüf ediyordum. Kafkas'taki oğlundan bir seneden beri haber alamayan, son bir ümit ile İstanbul'a giden asker anası olduğunu öğreniyor, elimden geldiği kadar yardım ediyordum. Bir gün, bir vagon köşesinde, gözlerini kaybetmiş bir genç mülazım görüyordum. Sakit ümitsizliğinin derecesini anlıyor, saatlerce en müşfik kelimelerle teselliye çalışıyordum. İnsanlara karşı nefretle, kinle dolmaya başlayan kalbim yumuşuyordu. Yeniden merhametli, temiz insan olmaya başlıyordum... (s. 111-112)

Yazar, kahramanını yaşadığı zorluklara rağmen kötü yollara aralanan tüm kapılardan uzak tutmuş ve İffet'e "dünyada bir tek temiz insan kalmadığına inanmaya başlıyordum" (s. 105) dedirtmiştir. O hâlde dünyada ahlâklı insanın kalmadığı düşüncesine, İffet de mi dâhildir? Romanda doğrudan sorulmayan bu sorular birdenbire yanıtını bulmaz. İffet'in; *geçim derdiyle yasa dışı iş teklifini kabul ettiği vurgusu* yapılsa da *kimsenin damgalı bir hırsız olduğunu bilmediği bir ortamda* pek çok insana *iyilik etmek için* fırsat kollama niyeti yansıtılsa da satır arasına gizlenen yanıt, suça bulaşan insanların "kendini aldata aldata, alıştıra alıştıra namussuz ol[duğudur]" (s. 100).

Sonuç

Reşat Nuri Güntekin, toplumda sıra dışı örnekleriyle birlikte her türden insanı eserinde yansıtmaya çalışır. Güntekin'in roman kahramanı İffet, yozlaşmış ve ahlâksızlığın her türlüşününün kök saldığı bir toplumda yazara göre *doğuştan namuslu* denilebilecek bir kişiliktir. Öyle ki onun davranışları toplumun hemen her katmanında hâkim olan "ben merkezli" (egosantrizm, bençincilik) bir yaşam biçiminin normlarına uymaz. İffet, yalnız kendini önceleyen ve kendi dışındaki her şeyi, konumuna sağladığı yarar ölçüsünde önemseyen biri de değildir. Ancak davranışlarında, çocukluğundan itibaren bilinçaltına yerleşen kimi olumsuz olaylar nedeniyle tutarsızlıklar görülür. Yaşadığı bu olaylar, ilerleyen yıllarda İffet'i, aldığı kararlarındaki aşırı müsamahakârlığının yıkıcı sonuçlarıyla karşı karşıya getirir.

İffet, gönül ilişkisi yaşadığı Vedia'nın namusunu, kendini hırsız olarak damgalatma phahasına kurtarır. İffet'in çocukluğunda bilinçaltına yüklenen *kendini feda etme* eğilimiyle düşünmeden aldığı bu anlık karar, aklın mutlak emrine dayanan bir karar değildir. Bu karar, deneysel verilere dayandığı için İffet, ahlâk yasasına aykırı davranmış olur.

İffet, hukukî ceza almasını gerekçe göstererek hukukçu olmamayı kendi maksimi yapar. Ancak bu maksim, herkes için geçerli olabilecek evrensel bir ölçüt taşımadığından meşru bir

yasa olmaya elverişli değildir ve genel bir yasa olarak talep edilemez. Eğer İffet'in düşüncesi bir maksim olarak kabul edilmiş olsaydı bir suçtan ceza alan bir kişinin o işle bağlantılı olsun ya da olmasın herhangi bir işte çalışması mümkün olmayacaktı. Bu yaklaşım, evrensel olarak insan doğasına ve tüm insanlık müktesebatına aykırıdır. Bu nedenle İffet, ahlâk yasasının evrensel prensipleriyle çelişen bu maksimiyle Kant'ın amaçlar krallığında yasa koyucu bir üye olarak da eylemde bulunamaz.

Başka bir olayda ise düşkün bir kadını yaşadığı ortamdan bir süreliğine kurtarır, yanında güvende olmasını sağlar. Bunun karşılığında kadının, kendisine bir İlâh gibi tapınacağı beklentisi taşır. Eğilimlerin, arzu ve isteklerin güdümünde ahlâk yasasından ve ödev bilincinden söz etmek mümkün değildir. Kötü yoldan kurtarmaya çalıştığı, namusu ve onuru çiğnenmiş bir kadını küllerinden yeniden diriltmeye niyetlenen İffet, onun toplumda yeniden muteber bir insan hâline gelmesinin hayalini kurar. İnsan onurunu ve saygınlığını tesis etmeye yönelik iyi niyet ve eylemler, şüphesiz ahlâk yasasının ereklereindir. Hatta iyi niyet, kıymetini kendinde taşıyan bir mücevher gibidir ve evrende de iyi niyetten başka iyi sayılabilecek hiçbir şey yoktur. Ancak niyet ve eylemlerden en küçük bir beklenti veya çıkar gözetmek ahlâk yasasının buyruklarıyla ters düşmek anlamına gelir.

Kant'a göre insan; aklın, ahlâk kararlarının, bir amaç koymanın öznesi ve konusudur. İnsana değer katan ve insan olma onurunu kazandıran ise ahlâk yasasına uygun eylemlerde bulunmasıdır. Roman kahramanı İffet, yaşadığı uzun süreli sefaletle rağmen tüm kötü yollara aralanan kapılardan uzak durur ancak bir müddet sonra geçim kaygısıyla yasa dışı işlere karışır. Bu yasa dışı ortamda insanlara *iyilik yapma* niyetiyle hareket eder ve ödevde uygun, erdemli pek çok eylemde bulunur. Menfaatini, çıkarını en azından maddî yarar elde etme yönüyle kullanmaz. Onun sözü edilen özelliği, maddî çıkar ve statü peşinde olan; bu uğurda iffet, onur, haysiyet gibi manevî değerleri önemsemeyen insanların yanında değerlidir. Ancak Kant'a göre ödevde uygun her eylem, ahlâkî bir değer taşımaz. Zira Kant'ın gözünde ödev, yasaya saygıdan dolayı yerine getirilirse iyi niyet ve ahlâkîlik gerçekleşir. İffet, ödevde uygun pek çok eylemde bulunmuş olsa da bu eylemleri ödev bilinciyle yerine getirmedeği için Kant'ın ahlâk yasası önünde *iyi* değildir.

Roman kahramanında iyiliğe yönelme ve ahlâk yasasına tâbi olma gayreti sezilenir. Bu olumlu yönelişin önündeki en büyük engel, başta kişinin kontrol etmekte zorlandığı duyguları ile pragmatik ve egosantrik eğilimlerle hareket ederek insanları yaftalayan, damgalayan toplumdur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Altuğ, T. (1989). Reşat Nuri'nin üç romanında öldüren aşk teması. *Argos*, 16, 146–150.
- Cevizci, A. (2017). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Say Yay.
- Çetin, N. (2004). *Roman çözümleme yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Enginün, İ. (2013). *Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Feldman, F. (2013). *Etik nedir?* (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Frankena, W. (2007). *Etik* (A. Aydın, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yay.
- Fromm, E. (1994). *Erdem ve mutluluk* (A. Yörükân, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Fromm, E. (2000). *Kendini savunan insan* (N. Arat, Çev.). İstanbul: Say Yay.
- Guyer, P. (2005). *Kant'ın ödevler sistemi* (A. Kaftan, Çev.). *Cogito*, 41-42, 277–338.
- Güney, E. (1966). *Folklor ve eğitim*. Ankara: MEB Yay.
- Güngör, E. (1998). *Ahlâk psikolojisi ve sosyal ahlâk*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Güntekin, R. N. (ty). *Son sığınak* (11. bs). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (ty). *Gizli el* (13. bs). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (ty). *Damga* (25. bs). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Güntekin, R. N. (2015). *Miskinler tekkesi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın felsefesi* (T. Mengüşoğlu, Çev.). Ankara: DoğuBatı Yay.
- Jung, C. G. (2015). *Kırmızı Kitap* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi* (İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- Kant, I. (2002). *Ahlâk metafiziğinin temellendirilmesi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- Kant, I. (2011). *Yargı yetisinin eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yay.
- Kant, I. (2020). *Eğitim üzerine* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: Say Yay.
- Kanter, M. F. (2008). *Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında yapı ve izlek*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- MacIntyre, A. (2001). *Ethik'in kısa tarihi* (H. Hünler, S. Z. Hünler, Çev.). İstanbul: Paradigma Yay.
- Özaydın, Ö. (2011). İçimdeki ahlâk yasası: Kant'ın ahlâk kuramı üzerine eleştirel bir inceleme. *Felsefe Arkivi*, 34, 97–117.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.
- Pieper, A. (1999). *Etığe giriş*. Ankara: Ayrıntı Yay.
- Svendsen, L. Fr. H. (2018). *Kötülüğün felsefesi* (M. Hocoğlu, Çev.). İstanbul: Redingot Kitap.
- Ülken, H. Z. (2001). *Ahlâk*. İstanbul: Ülken Yay.
- Ülken, H. Z. (2010). *Aşk ahlâkı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Yalçın, A. (2002). *Siyasal ve sosyal değişmeler açısından Cumhuriyet Dönemi Türk romanı 1920-1946*. Ankara: Akçağ Yay.
- Yalçın, A. & Aytas G. (2008). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay.

